

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

MAHMUDLU AYXAN YUSİF

(magistrantin A.S.A.)

**«MÜƏSSİSƏNİN MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏOLUNMASI
SİYASƏTİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ»**

M Ö V Z U S U N D A

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı:

060403 «Maliyyə»

İxtisaslaşma:

“Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

Dos. R.A.İBRAHİMOVA

Magistr proqramının rəhbəri:

Prof. A.M.KƏRİMOV

Kafedra müdiri:

Prof.M.X.HƏSƏNLİ

BAKİ – 2015

**MÜƏSSİSƏNİN MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏOLUNMASI
SİYASƏTİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ
MÜNDƏRİCAT**

	səh
GİRİŞ	3
I FƏSİL MÜƏSSİSƏNİN MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏOLUNMASI SİYASƏTİ – DÖVLƏTİN İQTİSADI-MALİYYƏ SİYASƏTİNİN TƏRKİB HİSSƏSİDİR.....	6
§1.1. Dövlətin maliyyə siyasətinin mahiyyəti, məqsədi və vəzifələri.....	6
§1.2. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması siyasətinin məzmunu, əhəmiyyəti və təsnifatı.....	20
§1.3. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması siyasətinin strateji vəzifələri.....	26
II FƏSİL MÜƏSSİSƏNİN MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏOLUNMASI SİSTEMİNİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ – MALİYYƏ SİYASƏTİNİN ƏSAS MƏQSƏDİDİR	30
§2.1 Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti və maliyyə vəziyyətinin məzmunu.....	30
§2.2 Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin və maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi-maliyyə siyasətinin hazırlanması üçün əsasdır.....	39
§2.3 Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması sistemi.....	50
III FƏSİL MÜASİR DÖVRDƏ MÜƏSSİSƏNİN MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏOLUNMASI SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ ONLARIN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ.....	64
§3.1 Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması siyasətinin əsas istiqamətləri.....	64
§3.2. Müəssisənin maliyyə siyasətinin təkmilləşdirilməsi.....	77
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	81
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	84

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı:

Maliyyə siyasəti – dövlətin siyasətinin xüsusi sferasıdır. Maliyyə siyasəti – maliyyə resurslarının səfərbərliyə alınmasına, onların səmərəli bölüşdürülməsinə və məqsədli istifadəsinə yönəldilir. Maliyyə siyasəti vasitəsilə cəmiyyətin sosial və iqtisadi inkişafına təsir göstərilir. Beləliklə, ölkədə qarşıya qoyulan məqsədlərin həyata keçirilməsində maliyyə siyasəti vacib rol oynayır.

Müəssisə və təşkilatların maliyyə siyasəti dövlətin maliyyə siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edir. Təsərrüfat subyekti olan müəssisələr xüsusi maliyyə resurslarına malik olduqlarına görə öz maliyyə siyasətini müəyyən etmək hüququna malikdirlər. Bazar münasibətləri şəraitində müəssisə, firma və şirkətlər maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətini sərbəst qaydada hazırlayırlar. Müəssisədə maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasəti qarşısında qoyulan əsas məsələlərə kapitalın quruluşunun optimallaşdırılması, müəssisənin maliyyə sabitliyinin təmin olunması, maliyyə resurslarının cəlb edilməsində müəssisə tərəfindən bazar mexanizmlərindən istifadə edilməsi və s. daxildir.

Müasir dövrdə müəssisələr maliyyəyə münasibətdə həqiqi sabitliyə malik olmalı, bazar qanunları əsasında səmərəli fəaliyyət göstərən təsərrüfat strukturunu təşkil etməlidirlər.

Müəssisədə maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətinin işlənməsinin əsas məqsədi müəssisənin strateji və taktiki məqsədlərə çatmasına yönəldilən maliyyənin səmərəli idarə olunması sisteminin qurulmasıdır. Bu nöqteyi-nəzərdən mövcud magistr dissertasiyasının mövzusu müasir dövrdə aktualıq təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti: Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti ilə əlaqədar olan maliyyə münasibətlərindən ibarətdir.

Tədqiqatın obyektinə: Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması sistemi, müəssisənin maliyyə fəaliyyəti və maliyyə vəziyyəti, maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətinin mahiyyəti, strategiyası, maliyyə siyasətinin istiqamətləri və s. daxildir.

Tədqiqatın məqsədi: Bazar iqtisadiyyatı şəraitində təsərrüfat subyektlərinin (firma, müəssisə, şirkət və s.) maliyyə fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltmək üçün effektiv idarəetmə sisteminin qurulmasına nail olmaq zəruridir.

Magistr dissertasiyası qarşısında qoyulan vəzifələrə aşağıdakılar daxildir:

1. Dövlətin maliyyə siyasətinin tərkib hissəsi olan müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətinin mahiyyətini, əhəmiyyətini, məqsədini göstərmək;
2. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətinin strateji vəzifələrini tədqiq etmək;
3. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin və maliyyə vəziyyətinin məzmununun və göstəricilərinin xarakteristikasını vermək;
4. Müəssisənin maliyyəsinin idarə olunması siyasətinin işlənilib hazırlanmasında maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin rolunu, zəruriliyi izah etmək;
5. Müəssisənin maliyyə siyasətinin ayrı-ayrı istiqamətlərini xarakterizə etmək;
6. Sair vəzifələr.

Magistr dissertasiyasının elmi yeniliyi: Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisə və təşkilatlarda maliyyə işinin düzgün təşkili müəssisədə maliyyə fəaliyyətinin səmərəli idarə olunması və s. onun maliyyə siyasətindən birbaşa asılıdır. Bütün bu məsələlər magistr dissertasiyasında ətraflı tədqiq olunmuş və müəyyən məsələlər araşdırılmış və elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

Magistr dissertasiyası giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İşin giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır.

I fəsil «Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasəti – dövlətin iqtisadi-maliyyə siyasətinin tərkib hissəsidir», II fəsil «Müəssisənin maliyyə

fəaliyyətinin idarəolunması sisteminin səmərəli təşkili – maliyyə siyasətinin əsas məqsədidir», III fəsil «Müasir dövrdə müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması siyasətinin əsas istiqamətləri və onların təkmilləşdirilməsi», nəticə və təkliflər.

I FƏSİL

MÜƏSSISƏNİN MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏOLUNMASI SİYASƏTİ – DÖVLƏTİN İQTİSADI-MALİYYƏ SİYASƏTİNİN TƏRKİB HİSSƏSİDİR

§1.1. Dövlətin maliyyə siyasətinin mahiyyəti, məqsədi və vəzifələri

Maliyyə siyasəti – maliyyənin idarəolunması sistemində əsas elementdir. Dövləti məcmuu daxili məhsulun formalaşması, bölüşdürülməsi, yenidən bölüşdürülməsi və istifadəsi ilə əlaqədar dəyər münasibətlərinin müəyyən edən zaman cəmiyyət və maliyyə sistemi qarşısında duran əsas məqsəd və vəzifələri də müəyyənləşdirir.

Maliyyə siyasəti – məcmuu daxili məhsulun, ictimai sərvətin formalaşması, bölüşdürülməsi, yenidən bölüşdürülməsi və istifadəsi proseslərinə yönəldilən məqsəd və vəzifələrin müəyyən edilməsi deməkdir.

Maliyyə siyasəti, iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olmaqla ona məxsus spesifik üsul və metodlardan istifadə etməklə iqtisadi siyasətdə qarşıya qoyulan vəzifələri yerinə yetirmək və məqsədə çatmaq üçün təsir göstərir,

Maliyyə siyasəti iqtisadi münasibətlər nəticəsində formalaşır.

Maliyyə siyasətinin əsas məqsədi cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar tələbatların ödənilməsi üçün zəruri maliyyə resurslarını tam səfərbərliyə almaqdır. Buna uyğun olaraq maliyyə siyasəti sahibkarlığın aktivləşməsi üçün əlverişli şəraiti yaramalıdır. Müəssisələrdən gəlirin büdcəyə alınmasının səmərəli forması müəyyən edilməlidir, eləcə də maliyyə resurslarının formalaşmasında əhəlinin iştirak payının formalaşması qaydası təkmilləşdirilməlidir. Maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə də fikir verilməlidir. Maliyyə siyasəti hazırlanan zaman maliyyə mexanizminin qurulması prinsipləri müəyyən edilir.

Maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi maliyyə resurslarının səfərbərliyə alınması, onların bölüşdürülməsi və yenidən bölüşdürülməsinə yönəldilmiş dövləti tədbirlərini təmin edir.

Cəmiyyətin iqtisadi və sosial inkişafına maliyyənin təsiri iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi kimi çıxış edən maliyyə siyasətinin müvəffəqiyyətindən birbaşa asılı olur.

Maliyyə siyasəti işlənilib hazırlanarkən maliyyə münasibətlərinin təşkilinin forma və metodları müəyyən edilir.

Maliyyə siyasətini – iqtisadi strategiyanın həyata keçirilməsinə yönəldilən maliyyə sistemi vasitəsilə reallaşdırılan tədbirlərin elmi əsaslarının məcmusu kimi qiymətləndirmək olar.

Maliyyə siyasəti maliyyə strategiyası və maliyyə taktikası əsasında müəyyən olunur. Maliyyə strategiyası maliyyədən istifadənin əsas istiqamətlərini, maliyyə münasibətlərinin təşkilinin forma və metodlarının dəyişdirilməsini əhatə edir. Maliyyə taktikası cari vəzifələrin yerinə yetirilməsinə yönəldilir.

Maliyyə siyasəti hər şeydən əvvəl müəyyən bir iqtisadi məqsədlərə çatmaq üçün maliyyədən istifadə olunması deməkdir. Dövlət, xüsusilə makroiqtisadi məqsədlərinə (iqtisadi tarazlığın təmin edilməsi, iqtisadi artım inkişafının reallaşdırılması) çatmaq üçün maliyyə vasitələrindən istifadə edir. Dövlət gəlirlərinin artırılması, büdcə tarazlığı iqtisadi artıma aparan əsas vasitələrdir, bu vasitələrin təmin olunması isə maliyyə siyasətinin əsas vəzifələrindəndir.

Uzun, orta və qısa müddətdə proqramları yerinə yetirmək üçün maliyyə resurlarının səfərbərliyə alınması, bölüşdürülməsi və yenidən bölüşdürmələrinə yönəldilən dövlətin tədbirlərinin məcmuu maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsini təmin edir.

Maliyyə siyasət onun cəmiyyətin mənafeyinə uyğun olması ilə onun qoyulmuş məqsədlərə çatmağı ilə qiymətləndirilir.

Maliyyə siyasətinin nəticəsi o zaman böyük olur ki, belə siyasət ictimai inkişafın tələbatlarını, o cümlədən, cəmiyyətin bütün əhali qruplarının mənafeyini, konkret tarixi şəraiti və dövrün xüsusiyyətlərini nəzərə alsın.

Dövlətin maliyyə siyasəti birinci növbədə cəmiyyətin maddi bazasını təşkil edən maliyyə resurslarının maksimum mümkün həcmnin formalaşmasına yönəldilməlidir.

Maliyyə siyasətinin vəzifələrinə daxildir:

1. Maksimum səviyyədə mümkün maliyyə resurslarının formalaşması üçün şəraitin təmin edilməsi;
2. Maliyyə resurslarının bölüşdürülməsi və istifadəsinin səmərəli sisteminin müəyyən olunması;
3. İqtisadi və sosial proseslərin maliyyə metodları ilə tənzimlənməsi və stimullaşdırılmasının təşkili;
4. Strategiyanın dəyişən məqsəd və vəzifələrinə uyğun maliyyə mexanizminin işlənilməsi və inkişafı;
5. Maliyyənin idarə olunmasının səmərəli sisteminin yaradılması.

Dövlətin maliyyə siyasətinin məzmunu və onun əsas istiqamətləri cəmiyyətin inkişafında dövlətin rolu haqqında elmin inkişaf səviyyəsindən asılıdır.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün məqsədi və proqramı sonrakılar idi; yeni iqtisadi sistemi və yeni cəmiyyətin əsaslarını yaratmaq.

Bu məqsədin əsas vəzifəsi sonrakı idi; özəlləşdirmə, yəni, dövlət mülkiyyətinin vətəndaşlara verilməsi, özəlləşmə – insanların ölkənin milli sərvətində payına olan hüququnu təmin etmək demək idi.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlətin yeni maliyyə-kredit siyasətinin əsasını aşağıdakılar təşkil edirdi:

- pul sisteminin sabitliyini və möhkəm manatı təmin etmək;
- pul-kredit sistemində mərkəziyyət saxlamaq;
- valyuta əməliyyatlarına olan inhisarı ləğv etmək;
- əhalinin əmanətlərinin cəlb edilməsi zəruriliyi;
- sair.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə maliyyə siyasəti büdcə xərclərinin ixtisarını (büdcənin balanslaşdırılması üçün nəzərdə tuturdu; istehsal təyinatlı kapital qoyuluşunu, məqsədli əhəmiyyətini itirən xərclər. Əvvəllər qəbul edilmiş investisiya proqramlarını, zərərli müəssisələrə dotasiyanın verilməsini və s.)

Yeni maliyyə siyasəti maliyyə sisteminin bütün həlqələrinin yenidən qurulmasını tələb etdi. Bununla əlaqədar Milli Məclis tərəfindən bir sıra qanunlar

qəbul edildi; Bütçə sistemi haqqında, sığorta haqqında, bank sistemi haqqında, vergilər haqqında.

Azərbaycanda bazar maliyyə-kredit mexanizminin hazırlanmasında 1994-cü ildə Milli Məclis tərəfindən qəbul edilən «Müəssisələr haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu böyük rol oynadı. Bu qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən müəssisələrin təşkilati-hüquqi formalarını, onların yaradılması, idarə edilməsi və fəaliyyəti prinsiplərini müəyyən edir, müəssisələrin təsərrüfat müstəqilliyinə və hüquq bərabərliyinə təminat verir.

Qnunla göstərilir: «Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət haqqında Azərbaycan Respublikası qanununa uyğun olaraq dövlət, kollektiv, xüsusi və qarışıq mülkiyyət formalarına əsaslanan müəssisə növləri fəaliyyət göstərə bilər.

«Müəssisə haqqında» Azərbaycan Respublikası qanunun maliyyə aspektləri sonrakılarda öz ifadəsini tapır. Müəssisənin əmlakının təşkili və mənfəətinin bölüşdürülməsi onun nizamnaməsi ilə müəyyən edilir; müəssisənin əmlakı onun əsas fondlarından və dövlətə vəsaitlərindən, habelə, müəssisənin müstəqil balansında dəyəri göstərilən digər qiymətli əşyalardan ibarətdir.

Bazar iqtisadiyyatı qiymətləri liberallaşdırdı. Yəni, indii həm dövlət, həm də müqavilə qiymətləri fəaliyyət göstərir. Belə ki, müəssisə öz məhsulunu müstəqil, yəni, müqavilə və ya dövlətin tənzimlənən qiyməti ilə sata bilər.

Bazar şəraitində iqtisadi və sosial sferaya maliyyə təsirinin əsas metodları aşağıdakılardır;

- vergiqoyma;
- maliyyə resurslarının maneə edilməsi;
- maliyyələşmə;
- maliyyə bazarı;
- sair.

Dövlət tərəfindən bazar iqtisadiyyatının maliyyə tənzimlənməsinin əhəmiyyəti daha da artır. O müəssisələrə vergiqoyma yolu ilə həyata keçirilir.

Beləliklə, yeni iqtisadi dövrün siyasəti sonrakıları nəzərdə tutur; rəqabətin güclənməsi; maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsi; dövlət xərclərinin ixtisar

edilməsi; idarəetmə xərclərinin təkmilləşdirilməsi; sahibkarlığın inkişafı; maliyyə mexanizminin təkmilləşdirilməsi və sair.

İqtisadiyyatda mövcud olan yeni mərhələ dövlət büdcəsinin bazar prinsiplərinin daha çox tətbiqini, səmərəli qərarların qəbul edilməsini və s. tələb edir.

Beləliklə, keçid dövrünün başa çatması və yeni dövrün başlanması büdcədən verilən botasiyanın azalması, büdcə xərclərinin, xüsusilə idarəetmə xərclərinin ixtisar edilməsi, iqtisadiyyatda rəqabətin dərinləşməsi və s. nəzərdə tutur. Bütün bunlar isə yeni maliyyə-büdcə siyasətini və ölkədə tam bazar iqtisadiyyatı qanunları ilə işləməyi zəruri edir.

Maliyyə siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birini *büdcə siyasəti* təşkil edir.

Büdcə siyasətinin ən vacib vəzifələrinə daxildir; dövlət xərclərinə qənaət proqramının realizasiyası; xəzinədarlığın hesablarında dövlət büdcəsinin bütün gəlirlərinin və vəsaitinin mərkəzləşdirilməsi; dövlət borcunun təkmilləşdirilməsi, bütün daxili və xarici borcların yoxlanılması və onların istifadəsinin nəticələrinin təhlil edilməsi.

Büdcə siyasəti – dövlət tərəfindən aşağıdakıların müəyyən edilməsi məzərdə tutulur;

1. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşma mənbələri;
2. Büdcə xərclərinin daha vacib istiqamətləri;
3. Büdcə kəsirinin maliyyələşmə mənbələri;
4. Büdcə sisteminin ayrı-ayrı həlqələri arasında qarşılıqlı münasibətlərin prinsipləri.
5. Büdcənin balanslaşdırılmasının mümkün sərhədləri.

Bu siyasət Azərbaycan Respublikasının ortamüddətli maliyyə siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasına və proqnoz göstəricilərinə hazırlanılır.

Büdcə siyasətini istiqamətləndirən makroiqtisadi göstəricilər mövcud maliyyə-kredit siyasətinin davam etdirilməsini, büdcə və vergi siyasətinin iqtisadiyyatın idarə olunmasındakı birbaşa iştirakının və təsirinin artırılmasını,

çevikliyiinin təmin edilməsini, sahibkarlığın inkişafını, maliyyə intizamının gücləndirilməsini və şəffaflığının təmin edilməsini, inflyasiyanın artmasına yol verilməməsini, yoxsulluğun azaldılması üçün iqtisadi imkanların yaradılmasını və digər tədbirləri özündə əks etdirir.

Kompleks makroiqtisadi tədbirlər növbəti illərdə iqtisadi artımın təmin edilməsinə, istehsalın həcmnin və qeyri-neft bölməsində yerli sahibkarlığın inkişafı yolu ilə məşğulluğun səviyyəsinin yüksəlməsinə, yoxsulluğun aradan qaldırılması və iqtisadi inkişaf üçün hazırlanmış dövlət proqramının maliyyə təminatının artırılmasına, regionlar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edən sahələrin inkişafına, ixrac yönümlü məhsul istehsalının stimullaşdırılmasına, aqrar sektoru inkişaf etdirməklə əhalinin ərzaq məhsullarına tələbatının yerli mənbələr hesabına ödənilməsinə yönəlmişdir.

Göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsi eyni zamanda, iqtisadiyyatda struktur islahatlarının davamı ilə müşayiət olunacaqdır. Struktur islahatları vergi dərəcələrinin aşağı salınmasına, yığım əmsalının artırılması və vergiqoyma bazasının genişləndirilməsi hesabına büdcə gəlirlərinin artırılmasına, büdcə xərclərinin sosial və investisiya yönümlüyünün təmin edilməsinə, xərclərin şəffaflığının səmərəli idarə olunmasının yüksəldilməsinə, kommunal və digər zəruri xərclər üzrə büdcə təşkilatlarının tələbatının ödənilməsinə, xəzinə öhdəliklərinin tətbiqinin dərinləşdirilməsi hesabına büdcə təşkilatları tərəfindən kreditör borclarının yaradılmamasına, aztəminatlı ailələrin, qaçqın və məcburi köçkünlürəni sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə, büdcə kəsirinin azalmasına və onun maliyyələşdirilmə strukturunun təkmilləşdirilməsinə, büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar gəlir və xərclərinin tədricən dövlət büdcəsinin tərkibinə daxil edilməsinə imkan verəcəkdir.

Maliyyə siyasətinin vacib tərkib hissələrindən birində də vergi siyasəti təşkil edir. Vergi siyasəti bazar iştirakçılarını və dövlət üçün məqbul sayılan vergiqoyma şəraitini, yəni, iqtisadiyyatın real sektorunun maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasını təmin edən vergiqoyma şəraitinin yaradılmasına yönəldilir.

Bazar iqtisadiyyatı heç də dövlətin idarəetmə və tənzimləmə proseslərindən kənarlaşdırılması demək deyildir. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, bu proseslər bzlüyündə təsərrüfat subyektlərinin istehsal-maliyyə fəaliyyətinə bilavasitə müdaxiləni ifadə etməməlidirlər. Dövlət bazar mexanizmlərinin fəaliyyəti üçün zəruri şərait yaratmalı və bu mexanizmlərin köməyi ilə iqtisadi prosesləri tənzimləməlidir.

Hətta iqtisadi inkişaf səviyyəsi təqribən eyni olan müxtəlif ölkələrdə dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə səviyyəsi müxtəlifdir.

İstənilən dövlət həyat fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində cəmiyyətin marqlarını ifadə etməklə iqtisadi, hərbi, sosial və digər sahələrdə siyasətin işləyib hazırlayır və həyata keçirir. Dövlət tənzimlənməsi prosesində bilavasitə dövlətin maliyyə siyasətində təcəssüm olunan maliyyə mexanizmlərindən istifadə olunur.

Vergi siyasəti dövlətin maliyyə siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Ölkənin vergi sistemini yaradarkən, dövlət ondan müəyyən maliyyə siyasətinin məqsədləri üçün istifadə etməyə cəhd artır. Vergilər iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsas elementlərindən biridir.

Dövlətin vergi siyasəti dedikdə, dövləti tərəfindən işlənilib hazırlanmış, vergi sahəsində cəmiyyətin qarşısında duran bu və ya digər vəzifələri həyata keçirməyə yönəlmiş tədbirlər sistemi başa düşülür.

İqtisadi vergi siyasəti dedikdə, dövlət tərəfindən işlənilib hazırlanmış, vergi sahəsində cəmiyyətin qarşısında duran bu və ya digər vəzifələri həyata keçirməyə yönəlmiş tədbirlər sistemi başa düşülür.

İqtisadi, siyasi və digər fərqlərə baxmayaraq, istənilən dövlətin vergi siyasəti ilk növbədə onunla müəyyən olunur ki, dövlət özü təkrar istehsal prosesinin fəal iştirakçısı kimi çıxış edir. Dövlətin əsas məqsədi cəmiyyətin qarşısında duran iqtisadi və sosial məsələlərin həll edilməsidir ki, bu da vergi siyasətinin formalaşmasına öz təsirini göstərir.

Vergi siyasətinin əsas məqsədi vergilərin mahiyyəti və funksiyalarından irəli gəlir və məcmuu daxili məhsulun bir hissəsinin dövlət tərəfindən alınmasından və bu vəsaitlərin büdcə vasitəsilə ilə yenidən bölüşdürülməsindən ibarətdir. Beləliklə,

vergilər öz təyinatlarını və funksiyalarını vahid büdcə prosesində həyata keçirirlər. Hər bir maliyyə ili üçün büdcə qəbul edilərkən vergi siyasətinin əsası qoyulmuş olur. Onun həyata keçirilməsi isə uyğun qanunvericilik və normativ aktların qəbul edilməsi yolu ilə aparılır.

Vergi siyasətinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- vergi bazasının optimallaşdırılması və vergilər üzrə borcların azalması məqsədi ilə vergi qanunvericiliyinin kompleks islahatı;
- mövcud vergi və gömrük güzəştlərinə yenidən baxılması;
- vergi ödəyicilərinin vahid reyestrinin tətbiq edilməsi;
- vergi inzibatçılığının gücləndirilməsi;
- sair.

Beləliklə, büdcə-vergi siyasəti dövlətin maliyyə siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edir. Büdcə-vergi siyasəti büdcə prosesində, yəni, maliyyə resurslarını büdcəyə səfərbərliyə alınan və istifadə olunan zaman həyata keçirilir.

Vergi-büdcə siyasəti maliyyə sahəsində məqsəd və vəzifələrin, pul vəsaitlərinin büdcəyə daxilolma mexanizminin, büdcə vəsaitlərinin istifadə istiqamətlərinin seçilməsinin, büdcə sisteminin idarə olunmasının müəyyən edilməsini nəzərdə tutur.

Müasir dövrdə dövlət büdcə gəlirlərinin artırılmasını təmin etmək üçün çevik vergi və gömrük siyasətini həyata keçirir.

Vergi siyasəti vergi rejiminin şəffaflığının daha da artırılmasına yönəldilir. Bu məqsələ qabaqcıl dünya təcrübəsinə əsaslanaraq vergilərin dərəcələrinin optimal səviyyədə azaldılması siyasəti ölkədə davam edir. Həmin tədbirlər dövlət büdcəsinin xərclərinin səmərəliliyinin və ünvanlılığının yüksəldilməsi tədbirləri ilə paralel aparılır.

Vergi siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri əlverişli vergi mühitinin yaradılmasından, sahibkarlığın inkişaf etdirilməsini, investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsindən və s. ibarətdir.

Maliyyə siyasətinin tərkib hissəsi olan pul-kredit siyasəti qarşısında qoyulan əsas vəzifələrə aşağıdakılar daxildir:

- bank sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- əhalinin əmanətlərinin stimullaşdırılması;
- dövlətin valyuta ehtiyatlarının tamamlanması;
- faiz stavkalarının tənzimlənməsi;
- sair.

Pul-kredit siyasəti makroiqtisadi sabitliyin möhkəmləndirilməsinə və qarşıda duran priorite vəzifələrin reallaşdırılması məqsədilə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafına dair qəbul olunmuş və olunacaq məqsədli dövlət proqramlarında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin maliyyələşdirilməsinə, bu əsasda onun sürətli və intensiv inkişafına, real sektorda investisiya fəallığının yüksəlməsinə, iqtisadiyyatın yüksək sahəvi diversifikasiyasına və sairəni nəzərdə tutur.

Beynəlxalq maliyyə sahəsində dövlətin siyasəti aşağıdakılara yönəldilir:

1. Azərbaycanın dünya maliyyə sisteminə inteqrasiyasının davam etdirilməsi;
2. Dünya ticarət təşkilatına daxil olma;
3. BVF-da və Dünya Yenidənqurma və İnkişaf Bankında Azərbaycanın mövqeyinin möhkəmləndirilməsi;
4. Xarici valyutalara nisbətə manatın kursunun möhkəmliyinin daha da yüksəldilməsi;
5. Azərbaycanın bütün xarici ölkələrlə maliyyə əməkdaşlığın genişləndirilməsi.

Beynəlxalq valyuta-kredit siyasəti dövlətin maliyyə siyasətinin tərkib hissəsidir. Valyuta-kredit siyasətinin əsasını ölkədə valyuta-maliyyə və kredit münasibətlərinin idarə olunması daxildir.

Ölkədə valyuta-kredit siyasətinin formalaşmasında milli valyuta mərkəzi bank, bank fəaliyyəti və s. haqqında qəbul edilən qanunlar mühüm rol oynamışdır. Maliyyə, valyuta, pul və kredit siyasəti ölkədə bank sisteminin təkmilləşməsi, milli valyutanın sabitliyinin qorunması istiqamətində böyük nəticələr verir.

Azərbaycanda pul-kredit siyasətinin əsas məqsədi mövcud makroiqtisadi sabitliyə və iqtisadi artımın dayandırılığına ziyan vurmada ümumi qiymət səviyyəsinin sabitliyinin saxlanılmasıdır.

Ümumi qiymət səviyyəsinin sabitliyi sadəcə pul-kredit siyasət tədbirləri ilə deyil, eyni zamanda, həyata keçirilən struktur islahatlarının dövlət tənzimlənməsi vasitəsi ilə təmin ediləcəkdir.

İqtisadi inkişafın tələblərinə uyğun olaraq bank sisteminin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması prosesi başa çatdırılacaq, müvafiq qanunvericilik aktları daha da təkmiləşdiriləcək və əmanətlərin sığortalanması mexanizmi müəyyən ediləcək.

Ölkədə maliyyə sabitliyinin yaradılmasında, düzgün pul-kredit siyasətinin aparılmasında və daxili bazarın müdafiəsinin təmin olunmasında valyuta tənziminin əhəmiyyəti böyükdür.

Dövlətin maliyyə siyasətinə daxil olan investisiya siyasəti həm daxili, həm də xarici investisiya siyasətindən ibarətdir. Hər iki istiqamətdə dövlətin investisiya siyasəti ancaq bir məqsədə, yəni, ölkə iqtisadiyyatının inkişafına xidmət edir. Ölkədə investisiya siyasətinin həyata keçirilməsində maliyyə mənbələri əsas amil hesab edilir.

Daxili investisiya siyasəti daxili investisiya mənbələri hesabına iqtisadi məqsədlər nail olunmağı nəzərdə tutur. Lakin xarici investisiya siyasəti uzunmüddətli beynəlxalq kapital qoyuluşları sahəsində görülməli tədbirləri əhatə edir.

Ölkədə dövlətin investisiya siyasəti aşağıdakı məsələlərin həllinə yönəldilir:

- Azərbaycan Respublikasının inkişaf büdcəsinin dövlətin investisiya siyasətinin maliyyə təminatında rolunun artırılması;
- ipoteka kreditləşdirilməsinin inkişafı;
- birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsi.

Sığorta sahəsində dövlət siyasətinin əsas məqsədi bazar iqtisadiyyatının səmərəli və stabil fəaliyyətini təmin edən, sahibkarlıq fəaliyyətini potensial

risklərdən qoruyan, iqtisadiyyatın inkişafı üçün uzunmüddətli investisiya mənbələrini formalaşdıran səmərəli milli sığorta sisteminin yaradılmasıdır.

Səmərəli sığorta sisteminin yaradılması üçün vacib olan əsas məsələlər arasında aşağıdakılara xüsusi diqqət yetiriləcək:

- sığorta sisteminin inkişafı və onun iqtisadi artımın vacib amilinə çevrilməsinin zəruri şərti kimi qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi;
- sığorta fəaliyyətinə səmərəli dövlət nəzarəti və tənzimləmə mexanizminin təmin edilməsi;
- sığorta mexanizmindən istifadə edərək əhalinin əmanətlərinin uzunmüddətli investisiyalara transformasiya sisteminin inkişaf etdirilməsi;
- milli sığorta sisteminin dünya sığorta sisteminə inteqrasiyası.

Eyni zamanda, sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə beynəlxalq standartlara cavab verən «Sığorta haqqında» yeni qanun layihəsi və icbari sığortalara özündə ümumiləşdirən vahid «İcbari sığortalar haqqında» Qanunun layihəsi hazırlanacaqdır.

Ölkədə müasir dövrdə sığortanın təkmilləşdirilməsi aşağıdakı istiqamətlərdə aparılır:

- səhmdar sığorta cəmiyyətləri yaradılır;
- sığortanın yeni növləri tətbiq edilir;
- icbari və könüllü sığorta formaları arasında nisbət dəyişir;
- kooperativ sığortalınması inkişaf edir;
- sığorta bazarı inkişaf edir.

Ölkənin rəqabət qabiliyyətinin artırılması və yüksək iqtisadi artım tempinin təmin edilməsi sosial siyasətin səmərəliliyinin əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasını, əhaliyə göstərilən sosial xidmətlərin inkişaf etmiş bazarının formalaşdırılmasını tələb edir. Əhalinin yoxsul təbəqələrinə yardım, islahatların mümkün mənfi təsirinin azaldılması ilə yanaşı, sosial siyasətin müqayisəli üstünlüklərinin və Azərbaycan iqtisadiyyatının artım amillərinin formalaşdırılmasını təmin etməlidir. Bu, ölkə iqtisadiyyatına əhalinin əmək, intellektual və yaradıcılıq potensialının maksimum dərəcədə cəlb edilməsi yolu ilə reallaşdırılacaq.

Sosial siyasət ilk növbədə aztəminatlı əhalinin səmərəli müdafiəsinin, əhalinin və müəssisələrin vəsaitlərinin bütövlükdə səfərbər edilməsini təmin edən institutların formalaşması, bu vəsaitlərin səmərəli istifadə edilməsi və bunun əsasında təklif edilən sosial xidmətlərin yüksək keyfiyyətinin və geniş çeşidinin təmin edilməsinə istiqamətləndiriləcək.

Sosial siyasətin dəyişməz prioritetini insan kapitalına investisiyalar təşkil edir. Ona görə də bu məqsədlərə dövlət xərclərinin artırılması nəzərdə tutulur. İnsan kapitalının inkişafında demoqrafik proseslərin müsbət dinamikasının artırılması zəruridir.

Əhalinin sosial müdafiəsi ilə əlaqədar tədbirlər aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

- əmək haqqı və təqaüd sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, əhalinin gəlirlərinin yaşayış minimumu ilə uzlaşdırılması;
- işçilərin əmək münasibətlərini əhatə edən hüquqlarının və sosial əməkdaşlıq prinsiplərinin gücləndirilməsi;
- işəgötürülənlər tərəfindən işçilərin hüquqlarının qorunması məqsədilə Milli İnformasiya Mərkəzinin yaradılması;
- fərdi uçot sisteminə əsaslanan avtomatlaşdırılmış sosial sığorta və pensiya sisteminin qurulması;
- vətəndaşların pensiya ödənişlərinin etibarlı maliyyə təminatna nail olunması, pensiya və müavinət ödənişi üçün nəzərdə tutulan vəsaitin tam yığılmasının və məqsədyönlü istifadəsinin təmin edilməsi, sosial sığorta haqları ilə pensiya məbləğləri arasındakı əlaqənin uğunlaşdırılması;
- ölkədə aparılan islahatların məntiqi davamı kimi növbəti illərdə pensiyaların baza hissəsinin məbləğinin mərhələlərlə yaşayış minimumunun səviyyəsinə çatdırılması;
- ünvanlı sosial yardım siyasətinin davamlılığının təmin edilməsi üçün hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi;
- miqrasiya proseslərindən ölkənin inkişafı üçün səmərəli istifadə olunması.

Maliyyə siyasəti Azərbaycan Respublikasının ortamüddətli maliyyə siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasına və proqnoz göstəricilərinə, «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramına antiinflasiya tədbirlərinin gücləndirilməsi, ölkə iqtisadiyyatının, qeyri-neft sektorunun, sahibkarlığın inkişafını təmin edən və digər dövlət proqramlarını nəzərdə tutur. Müasir dövrdə maliyyə-büdcə siyasətini istiqamətləndirən makroiqtisadi göstəricilər daha sürətli iqtisadi artımın əldə edilməsini, büdcəyə əlavə daxilolma mənbələrinin müəyyən edilməsini, iqtisadiyyatın tənzimlənməsində büdcənin birbaşa iştirakının və təsirinin artırılmasını, maliyyə intizamının gücləndirilməsi və şəffaflığının təmin edilməsini, yoxsulluğun azaldılmasını, ünvanlı sosial yardımın tətbiqinin təkmilləşdirilməsini və sahibkarlığın və regionların inkişafı üçün maliyyə imkanlarının yaradılmasını özündə əks etdirir.

Maliyyə siyasətində əsas məqsədlərdən biri əhəlinin maddi-rifah halının yaxşılaşdırılması, əhəlinin gəlirlərinin və məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi, ölkə iqtisadiyyatının idarə olunması və onun dinamik inkişafının stimullaşdırılması üçün dövlət büdcəsini əsas maliyyə mənbəyinə və iqtisadi alətə çevirməkdir.

Ölkədaxili istehsalın genişləndirilməsinə, rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyatın, infrastrukturların yaradılmasına maliyyə təminatı vermək, iqtisadiyyata cəlb olunacaq sərmayələrdə ölkənin daxili resurslarının payını artırmaq, vəsaitlərin ortamüddətli proqramlar vasitəsilə bölgüsünə mərhələrlə keçmək mümkün olacaqdır.

Özünün sosial-iqtisadi inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoymuş Azərbaycan Respublikasının maliyyə siyasətində mühüm istiqamətlərdən biri də minimum yaşayış həddinin tələblərini gözləməklə ayrı-ayrı sferalarda əmək haqları arasında olan fərqin tədricən aradan qaldırılmasına, regionlarda əmək ehtiyatlarından, təbii və iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə etməklə regionların iqtisadi tarazlığının təmin edilməsinə nail olmaq, onların iqtisadi gücünü artırmaq və sosial problemlərinin həllini sürətləndirməkdir.

Ölkədə maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi üçün maliyyə mexanizmindən istifadə edilir. Maliyyə münasibətlərinin təşkili üsullarının məcmmuna maliyyə mexanizmi deyilir. Maliyyə mexanizmi maliyyə münasibətlərinin təşkilinin forma, metod və növlərini əhatə edir. Maliyyə münasibətlərinin sfera və həlqələrinə uyğun maliyyə mexanizminin quruluşuna müəssisə maliyyəsi mexanizmi, sığorta mexanizmi və dövlət maliyyəsi mexanizmi daxildir. Maliyyə mexanizminin hər sferası özü də həlqələrə ayrılır: Məsələn, dövlət maliyyəsi mexanizminə aşağıdakılar daxildir:

1. büdcə-mexanizmi;
2. dövlət krediti mexanizmi;
3. büdcədənənar fondların mexanizmi.

İctimai təkrar istehsala təsiri nöqtəyi-nəzərindən maliyyə mexanizminin funksional həlqələrinə daxildir:

- maliyyə resurslarının səfərbərliyə alınması;
- maliyyələşmə;
- stimullaşma.

Maliyyə mexanizminin hər bir həlqəsinin özünəməxsus elementləri var. Məsələn, büdcə, o cümlədən, vergi mexanizminə bir sıra vergi növləri xarakterikdir.

Beləliklə, büdcəyə gəlirlərin (maliyyə resurslarının) səfərbərliyə alınması müəyyən iqtisadi alətlər, yəni, vergilər vasitəsilə həyata keçirilir.

§1.2. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin, idarəolunması siyasətinin məzmunu, əhəmiyyəti və təsnifatı

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması siyasəti sadəcə olaraq həyata keçirilən maliyyə siyasətini əks etdirmir. Bu siyasət biznesin mövcud olan vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün qəbul edilən siyasi və maliyyə qərarları sistemini ifadə edir. Maliyyə siyasətinin iri məqsəd və vəzifələrinin həyata keçirilməsi böyük həcmdə pul və maliyyə resurslarının xərcini tələb edir. Maliyyə siyasəti (istər qısa, istərsə də uzunmüddətli) özünün iqtisadi və siyasi təbiətindən irəli gəlir. Maliyyə siyasətinin iqtisadi və siyasi təbiəti arasında nisbət daima dəyişir, lakin maliyyə siyasəti həyata keçirilən zaman mütləq bu nəzərə alınır və saxlanılır.

Öz məzmununa görə, müəssisənin maliyyə siyasəti onun mahiyyətini əks etdirən aşağıdakı istiqamətlərdə realizə olunur:

- maliyyə münasibətlərinin islahatı;
- maliyyə münasibətlərinin sabitləşdirilməsi;
- maliyyə sağlamlaşdırılması.

Maliyyə münasibətlərinin islahatı müəssisə daxilində maliyyənin təşkilindəki dəyişiklikləri nəzərdə tutur. Müəssisə daxilindəki maliyyənin təşkilindəki dəyişikliklərə eyni zamanda müəssisədən kənarda maliyyə, pul tədavülü və kredit sahələrindəki münasibətlərdə olan dəyişikliklərlə əlaqədar olan tədbirlər də daxildir.

Maliyyə münasibətlərinin islahatı ancaq maliyyənin təşkilindəki islahatların zəruriliyini deyil, eyni zamanda, onun fəaliyyətinin effektivliyini və müəssisənin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin nəticələrinin səmərəliliyini də nəzərə alır.

Maliyyə münasibətlərinin sabitləşdirilməsi baş verən maliyyə münasibətlərində və proseslərdə o qədər də köklü olmayan dəyişiklikləri nəzərdə tutur. Maliyyə münasibətlərinin sabitləşdirilməsi onlarda düzəlişləri müəyyən edir. Məqsəd müəssisənin maliyyə-islahsal fəaliyyətindəki miqdar parametrlərinin pisləşməsinə yol verməməkdir.

Maliyyə sağlama siyasəti – müəssisənin pis maliyyə şəraitində olan maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətidir. Belə siyasət fəvqəladə hallarda da, yəni müəssisənin maliyyə sabitliyinin pozulması və iflas və müflisləşmə şəraitində də tətbiq olunur. Maliyyə sağlama siyasəti məcburi tədbirdir və konkret müəssisə, firma və şirkətlərdə istifadə olunur. Belə siyasət iqtisadiyyatda və maliyyədə köklü dəyişiklikləri nəzərdə tutmur.

Müəssisənin maliyyə sağlama siyasətinin başqa variantı da var. Bu variant yeni təşkilatı və maliyyə-iqtisadi bazada maliyyə sağlama siyasəti zamanı tətbiq olunur, yəni, köhnə maliyyə-iqtisadi münasibətlərin tamamilə dəyişməsi əsasında aparılan sağlama siyasətidir.

Beləliklə, maliyyə sağlama siyasəti maliyyə münasibətlərinin sabitləşdirilməsini deyil, müəssisədə mövcud olan şəraitin yaxşılaşdırılması deməkdir. Bununla əlaqədar müəssisədə tez-tez çox maliyyə proseslərinin və münasibətlərin tərkibi və xarakteri dəyişir.

Müəssisənin maliyyə siyasəti elementlər üzrə tərkibinə görə, aşağıdakılara ayrılır:

- büdcə siyasəti. Bu qrupa daxildir; vergi və gömrük siyasəti, büdcə sisteminin müxtəlif həlqələrindən büdcə təxsisatları;
- büdcədənəknar siyasət, DSMF-na müəssisə və təşkilatların ödədikləri vergilər üzrə siyasət; büdcədənəknar məqsədlər üçün pul vəsaitinin xərclənməsi siyasəti və s.;
- kontrak hesablaşmalar və başqa ödəmələr üzrə siyasət, kommersiya istiqrazlarının verilməsi, bank kreditlərinin alınması və s. siyasət;
- cari xərclərin maliyyələşdirilməsi siyasəti, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin istehsal və satış xərclərinin, birdəfəlik xərclərin, investisiya xərclərinin və s. təmin olunması siyasəti;
- uçot-maliyyə siyasəti. Maliyyə fəaliyyətinin uçot və hesabatda əks etdirilməsi siyasəti.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasəti aparılma vaxtına və planlaşmada əhatə dövrünə görə aşağıdakılara ayrılır;

- operativ;
- cari;
- uzunmüddətli.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin **operativ idarə** olunması gün, ay, həftə və s. əhatə edir.

Cari siyasət – qısamüddətli maliyyə siyasəti kimi çıxış edir. Bu siyasət il daxilində rübləri əhatə edir.

Uzunmüddətli maliyyə siyasətinə cari və operativ siyasət daxildir.

Aparılma obyektlərinə görə, müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasəti özü də ***iki yerə*** ayrılır:

- *aktivlərin idarə olunması siyasəti;*
- *passivlərin idarə olunması siyasəti.*

Aktivlərin tərkibinə əsas və dövriyyə kapitalı, passivlərə isə xüsusi və cəlb olunmuş maliyyələşmə mənbələri aiddir.

Təkrar istehsal prosesinin mərhələlərinə görə, müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətinə aşağıdakılar daxildir:

- istehsal sahəsində siyasət;
- bölgü sahəsində siyasət;
- mübadilə sahəsində siyasət;
- istehsal sahəsində siyasət.

Sahə əlaməti və müəssisələrin fəaliyyət növlərinə görə isə maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasəti sonrakılara ayrılır; sənayenin, ticarətin, kənd təsərrüfatının, investisiyanın, nəqliyyatın, istehsalak bazarının, məişət xidmətinin, mənzil-kommunal təsərrüfatının, ictimai iaşənin, tikintinin və s. siyasəti.

Beləliklə, müəssisənin maliyyə siyasəti, onun münasibətidir və bu münasibət ancaq maliyyə ilə əlaqədar yaranmır. Müəssisənin maliyyə siyasəti onun pul siyasətidir. Bu siyasət müəssisənin maliyyə göstəricilərinin sabitləşdirilməsinə və yaxşılaşdırılmasına yönəldilir.

Maliyyənin təşkilinə görə, maliyyə siyasəti aktivdir.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin mərkəzi həlqəsi kimi təşkilat və pul vəsaitinin qazanılması prosesinin aparılması çıxış edir.

Müəssisə təsərrüfat subyekti kimi xüsusi maliyyə resurslarına malik olduğuna görə, özünün maliyyə siyasətini sərbəst müəyyən etmək hüququna malikdir.

Müəssisə maliyyə siyasəti – müəssisənin maliyyə resurslarının idarə olunması metodlarının məcmuudur. Maliyyə siyasətinə daxil olan tədbirlər müəssisənin maliyyə resurslarının formalaşması və səmərəli istifadə olunmasına yönəldilir.

Müəssisə maliyyə münasibətlərində daha sabit olmalıdır ki, həmin münasibətlər bazar qanunları şəraitində səmərəli fəaliyyət göstərə bilsin.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin məzmunu çoxtərəflidir və aşağıdakı həlqələri əhatə edir:

- maliyyənin inkişafının elmi cəhətdən əsaslandırılmış konsepsiyanın işlənilməsi. Maliyyənin inkişafına görə, konsepsiya iqtisadi qanunların tələblərinin öyrənilməsi, təsərrüfatın inkişafının vəziyyətinin hərtərəfli təhlili və müəssisənin inkişaf perspektivləri əsasında formalaşır;

- perspektiv və cari dövr üçün müəssisə maliyyəsinin istifadəsinin əsas istiqmətləri müəyyən edilir;

- qoyulmuş məqsədlərə çatmaq üçün praktiki fəaliyyətin həyata keçirilməsi.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənilməsindən əsas məqsəd strateji və taktiki məqsədlərə çatmağı təmin edən effektiv sistemin təşkil olunmasıdır.

Müəssisədə maliyyə siyasəti hazırlanan zaman strateji vəzifələrə sonrakılar daxildir; kapitalın strukturunun optimal müəyyən edilməsi; müəssisənin maliyyə sabitliyinin təmin olunması; mənfəətin həcmnin artırılması; müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin şəffaflığına nail olmaq; müəssisənin investisiya fəaliyyətinin təmin olunması; müəssisənin maliyyə fəaliyyətində bazar mexanizmlərindən istifadə olunması; kommersiya kreditlərindən istifadə edilməsi; qiymətli kağızların buraxılması və s.

Hər bir müəssisə üçün taktiki maliyyə vəzifələri fərddir. Bu vəzifələr strateji vəzifələrdən, vergi siyasətindən, istehsalın inkişafı üçün müəssisənin mənfəətindən istifadə imkanlarından asılıdır.

Müəssisələr maliyyə siyasətini işləyən zaman metodik göstərişlərdən də istifadə edirlər.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənməsinin əsas istiqamətlərinə daxildir:

1. Müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətin təhlili;
2. uçot siyasətinin işlənməsi;
3. kredit siyasətinin hazırlanması;
4. xərclər siyasətinin işlənməsi;
5. borclar siyasətinin hazırlanması;
6. dividend siyasətinin işlənməsi;
7. maliyyənin idarə olunması siyasətinin hazırlanması.

Müəssisənin sosial-iqtisadi və maliyyə siyasəti mütləq dövlətin iqtisadi, o cümlədən, maliyyə siyasəti ilə əlaqələndirilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının perspektiv üçün sosial-iqtisadi siyasətinin məqsədi sonrakılardan ibarətdir; əhalinin ardıcıl olaraq həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi; sosial qeyri-bərabərliyin aşağı salınması; Azərbaycanın müstəqilliyinin və mədəni qiymətlilərinin qorunması; dünyada Azərbaycanın iqtisadi və siyasi rolunun yüksəldilməsi, perspektivdə iqtisadi siyasət, dünya bazarında məhsul və xidmətlərin tələbi böyük olan sahələrin inkişafına yönəldiləcək. Belə yanaşma zamanı ixrac sahələrini (ənənəvi) və «yeni» ixrac (xidmət) sahələrini ayırmaq olar.

İxracatçı müəssisələri mənfəət və amortizasiyanı müəssisənin texniki cəhətdən silahlandırılmasını stimullaşdırmaq üçün mütləq elə tədbirlər görməlidirlər ki, yerli maşınqayırma bu tədbirlərdə iştirak etsin.

Ölkədə yenidən bölüşdürmənin vahid kanalı fəaliyyət göstərir; büdcə və büdcədən kənar maliyyələşmə məqsədli proqramlarda iştirak edir.

Dövlətin iqtisadi siyasəti yeni texnika və texnologiyanın hazırlanması səviyyəsinin yüksəldilməsini və genişləndirilməsini nəzərdə tutur. Belə proqramın ölkədə sənayenin, kənd təsərrüfatının, mənzil-kommunal təsərrüfatının və s. sahələrin inkişafı üçün nəzərdə tutulur və iqtisadiyyatın real sektorunun daha da təkmilləşdirilməsi və inkişafına yönəldilir.

Bazar münasibətləri və müəssisələrin tam sərbəstliyi şəraitində maliyyənin təşkili hər şeydən əvvəl müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənilib hazırlanmasını nəzərdə tutur. Müəssisə təsərrüfat subyekti olmaqla xüsusi vəsaitləri üçün idarəetmə siyasətini seçmək hüququna malikdir. Müəssisənin maliyyə siyasəti – müəssisənin maliyyə resurslarının formalaşması və səmərəli istifadə edilməsinə yönəldilmiş metodların məcmuudur. Maliyyə siyasətinin işlənilib hazırlanmasından məqsəd müəssisənin maliyyəsinin idarə edilməsinin elə səmərəli sisteminin qurulmasıdır ki, qarşıda duran strateji və taktiki vəzifələrin yerinə yetirilməsinə bilavasitə əlverişli şərait yaratmaq mümkün olsun. Müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənilib hazırlanmasında bir sıra funksional struktur bölmələr (plan-iqtisadi, maliyyə, mühasibatlıq və başqaları) iştirak edirlər.

Müəssisənin maliyyəsinin idarə olunmasının maliyyə siyasətinin hazırlanmasının əsas istiqamətlərinə aiddir:

1. maliyyə – iqtisadi vəziyyətin təhlili;
2. uçot və vergi siyasətinin hazırlanması;
3. müəssisənin borclanma siyasətinin hazırlanması;
4. dövrüyyə vəsaitinin, kreditor və debitor borclarının idarə edilməsi;
5. istehsal xərclərin (məsrəflərin) idarə edilməsi və amortizasiya siyasətinin seçilməsi;
6. mənfəətin bölgüsü və istifadəsi (yaxud dividend) siyasətinin seçilməsi;
7. maliyyənin idarə edilməsi.

Müəssisənin maliyyə siyasəti onun sosial-iqtisadi siyasətinin bir hissəsini təşkil edir. Müəssisənin maliyyə siyasətinin hazırlanmasından əsas məqsəd maliyyənin idarəolunmasının səmərəli sistemini qurmaqdır. İdarəetmənin səmərəli sistemi müəssisənin fəaliyyətində strateji və taktiki məqsədlərin əldə edilməsinə yönəldilir.

Müəssisənin maliyyə siyasəti ölkənin iqtisadiyyatının ümumi vəzifəindən və dövlətin maliyyəsinin inkişaf tendensiylərindən asılıdır. Müəssisələrin maliyyə siyasətində onun dünya maliyyə bazarlarından asılılığı da nəzərə alınır.

§1.3. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması siyasətinin strateji vəzifələri

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunmasını təmin edən maliyyə siyasətinin işlənilməsinin strateji vəzifələrinə aşağıdakılar daxildir:

1. Müəssisənin mənfəətinin maksimumlaşdırılması;
2. Müəssisənin kapitalının strukturunun optimallaşdırılması;
3. Müəssisənin kapitalının quruluşunun maliyyə sabitliyinin təmin olunması;
4. İnvestorlar, kreditor və sair üçün müəssisənin maliyyə – iqtisadi vəziyyətinin şəffaflığına nail olmaq;
5. Müəssisənin investisiya fəaliyyətinin təmin olunması;
6. Müəssisənin idarə olunmasının səmərəli mexanizminin yaradılması;
7. Maliyyə resurslarının cəlb olunmasının bazar mexanizminin müəssisə tərəfindən istifadə edilməsi.

Yuxarıda qeyd olunan vəzifələr çərçivəsində müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması sahəsində aşağıdakı taktiki fəaliyyəti həyata keçirmək zəruridir:

- müəssisənin aktivlərinin bazar qiymətləndirilməsinin təmin olunması;
- büdcə və büdcədən kənar fondlara olan ödəmələr üzrə borcların ödənilməsi vaxtının uzadılması;
- müəssisənin bazarda olan vəziyyətinin təhlilinin aparılması;
- müəssisənin inkişaf strategiyasının işlənilməsi;
- hesablaşmaların qeyri-pul formalarının azaldılması üçün tədbirlərin işlənilməsi;
- müəssisənin əmlakının siyahıya alınmasının aparılması;
- müəssisənin əmlak kompleksinin istifadə vaxtının uzaldılması üçün müəyyən tədbirlərin işlənilməsi.

Müasir dövrdə müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması siyasətinin işlənilməsinin əsas istiqmətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin təhlili;
2. Uçot və vergi siyasətinin işlənilməsi;

3. Müəssisənin kredit siyasətinin hazırlanması;
4. Müəssisədə dövriyyə vəsaitinin, kreditor və debitor borclarının idarə olunması;
5. Xərclərin idarə olunması;
6. Amortizasiya siyasətinin seçilməsi və hazırlanması;
7. Müəssisənin dividend siyasətinin seçilməsi;
8. Müəssisənin investisiya siyasətinin hazırlanması;
9. Maliyyənin idarə olunması siyasəti.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənilməsinin istiqamətlərindən ən vacibini təsərrüfat subyektinin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin qiymətləndirilməsi təşkil edir. Ancaq müəssisənin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin nəticələrinə əsasən maliyyə siyasəti işlənilib hazırlanır. Qiymətləndirmə prosesində əsas fikir alınmış nəticələrin tədqiqinə və idarəetmə qərarlarının hazırlanmasına verilir. Maliyyə-iqtisadi təhlil üçün mühasibat hesabatlarından istifadə edilir. Mühasibat hesabatlarında əmlakın tərkibi, müəssisənin maliyyə vəziyyəti, xüsusi vəsaitin formalaşma mənbələri, borc vəsaitinin həcmi, məhsul satışından gəlirin həcmi qiyəti və s. göstərilir. Hesabatda olan faktiki göstəricilər müəssisə tərəfindən planlaşdırılan göstəricilər ilə müqayisə edilir.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənilməsi üçün aşağıdakı göstəricilərin hesablanması məqsəda uyğundur:

1. Likvidlik göstəriciləri:

- ödəmənin ümumi əmsalı;
- təcili likvidlik əmsalı;
- vəsaitin səfərbərliyə alınması zamanı likvidlik əmsalı.

2. Maliyyə sabitliyi göstəriciləri:

- borc və cəlb olunmuş vəsaitin nisbəti;
- xüsusi vəsaitlərlə təmin olunma əmsalı;
- xüsusi dövriyyə vəsaitinin manevr olunması əmsalı.

3. Resursların intensiv istifadə olunma göstəriciləri:

- xalis mənfəətə görə, təmiz aktivlərin rentabelliği;

- satılan məhsulun rentabelliği.

4. İşgüzar aktivliyin göstəriciləri:

- dövriyyə kapitalının dövriyyəsinin əmsalı;
- xüsusi kapitlın dövriyyəsinin əmsalı.

Maliyyə siyasətinin işlənməsinin ikinci istiqamətini uçot siyasətinin hazırlanması təşkil edir.

Uçot siyasətinin işlənməsi müəssisədə mühasibat uçotunun aparılmasının metod və üsulları sistemi hesab olunur. Bütün müəssisələr üçün uçot siyasəti «Mühasibat uçotu üzrə «Təşkilatın uçot siyasəti» Əsasnaməsinə uyğun aparılmalıdır.

Müəssisənin maliyyə – iqtisadi vəziyyətinin təhlilinin nəticələrinə əsaslanaraq uçot siyasətinin bu və ya digər variantlarının əsasnaməsi hazırlanılır. Bu istiqamətdə qəbul edilən qərarlardan aşağıdakılar asılıdır:

- büdcəyə ödənilən vergilərin miqdarı və məbləği;
- büdcədən kənar fondlara ödənilən vergilərin, ayırmaların məbləği;
- balansın quruluşu.

Müəssisənin kredit siyasətinin işlənməsi. Müəssisədə kredit siyasətinin işlənməsi üçün balansın passivinin quruluşu təhlil edilir və nəticədə xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitin xüsusi çəkisi hesablanılır və xüsusi dövriyyə vəsaitinin çatışmamazlığı müəyyən edilir. Hesablamalara, əsasən borc vəsaitinə olan tələbatın həcmi müəyyənləşdirilir.

Müəssisənin kredit siyasətində kredit təşkilatı, faiz stavkasının həcmi, kreditin silinmə müddətləri nəzərə alınır.

Xərclərin idarə olunması və amortizasiya siyasətinin seçilməsi.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin xərclərin idarə olunması bölməsində xərclər və rentabellik səviyyəsinin maliyyə təhlili haqqında məlumatdan istifadə edilir. Təhlilin nəticələrinə əsasən xərclərin optimallaşdırılması və müəssisənin zərərsiz işinin əldə edilməsinə dair tədbirlər hazırlanılır.

Müəssisənin maliyyə siyasətində amortizasiya siyasətinin seçilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Zəruri hallarda qanunauyğun olaraq müəssisədə sürətli

amortizasiya siyasətindən istifadə olunur. Bu zaman o xərcləri artırmaqla sürətli amortizasiya fondunu təşkil edir. Müəssisə eyni zamanda əsas fondların yenidən qiymətləndirilməsini həyata keçirə bilər. Amortizasiya ayırmalarının hesablanma üsulu müəyyən olunur.

Müəssisənin dividend siyasəti səhmdar cəmiyyətlərində hesablanılır. Maliyyə siyasəti hazırlanılan zaman dividendin üstünlüklərini və nöqsanlarını qiymətləndirmək zəruridir. Son nəticədə dividendlərin ödənilməsinin optimal variantı tapılmalıdır. Müəssisənin dividend siyasəti işlənən zaman mütləq müəssisənin perspektiv inkişafı üçün xərclər də nəzərə alınmalıdır.

Müəssisənin maliyyəsinin idarə olunması siyasəti, müəssisənin maliyyəsinin idarə olunmasının müasir sistemi planlaşma, normalaşdırma və tənzimləməyə əsaslanır. Belə ki, müəssisənin istehsal fəaliyyətinin sabitliyinin təmin olunmasının ən vacib elementini maliyyə planlaşdırılması sistemi təşkil edir. Maliyyə planlaşdırılması aşağıdakılardan ibarətdir:

- müəssisənin struktur bölmələrinin fəaliyyətinin büdcə planlaşdırılması;
- müəssisənin fəaliyyətinin sərbəst büdcə planlaşdırılması.

Müəssisənin struktur bölmələrinin fəaliyyətinin büdcə planlaşdırılmasının zəruriliyi:

- maliyyə resurslarının qənaəti məqsədi ilə;
- qeyri-istehsal xərclərinin ixtisarı ilə;
- plan göstəricilərinin dəqiqləşdirilməsi və düzgünlüyünün artırılması ilə;

Müəssisələrdə aşağıdakı ara büdcə sisteminin təşkili məqsədəuyğundur:

- əməyin ödənilməsinin büdcə fondu;
- material xərclərinin büdcəsi;
- enerjinin istehlakı büdcəsi;
- amortizasiya büdcəsi;
- sair xərclər büdcəsi;
- kreditlərin və istiqrazların silinməsi büdcəsi;
- vergi büdcəsi.

II FƏSİL

MÜƏSSISƏNİN MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏOLUNMASI SİSTEMİNİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ – MALİYYƏ SİYASƏTİNİN ƏSAS MƏQSƏDİDİR

§2.1. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin və maliyyə vəziyyətinin məzmunu

Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti onun iqtisadi fəaliyyətinin tərkib hissəsini təşkil edir.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti cari və investisiya tələbatlarının ödənilməsi, maliyyə resurslarının müəyyən olunması, formalaşması və bölüşdürməsində nisbətlərin gözlənilməsi, xərclərin maliyyələşdirilməsi, nəzarətin aparılması və s. əlaqədardır.

Beləliklə, müəssisə, firma və şirkətlərin maliyyə fəaliyyəti onların iqtisadi fəaliyyətinin bir hissəsi olmaqla aşağıdakılarla əlaqədardır:

- dəyərin pul formasının hərəkətinin təmin olunması ilə;
- cari və investisiya tələbatlarının ödənilməsi ilə (sadə və geniş təkrar istehsal xərcləri);
- pul vəsaiti və maliyyə resurslarının formalaşmasında, bölüşdürülməsində və xərclərin maliyyələşdirilməsində nisbətlərlərin müəyyən edilməsi və saxlanılması ilə;
- biznesin operativ, cariv ə strateji inkişafı ilə əlaqədar pul, qiymət və s. üzərində maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti hər şeydən əvvəl onun əsası olan müəssisə, firma və şirkətlərin maliyyəsinin fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Lakin müəssisədə maliyyənin təşkilinin səmərəliliyi onun maliyyə vəziyyəti ilə ölçülür. Belə ki, təsərrüfat subyektinin maliyyə vəziyyəti onun bütün pul dövriyyəsinin təşkilinin səmərəliliyindən bir başa asılıdır.

Müəssisənin maliyyəsinin səmərəli təşkili kimi, onun maliyyə vəziyyəti çıxış edir. Müəssisənin maliyyə vəziyyəti bütün pul dövriyyəsinin səmərəliliyindən asılıdır. Ona görə də, maliyyədən fərqli olaraq, müəssisənin maliyyə fəaliyyəti

daha geniş sferanı əhatə edir. Bu isə onu göstərir ki, maliyyə fəaliyyəti ancaq müəssisənin maliyyəsi deyil.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti yönəldilir:

- pul hesablaşmalarının təmin edilməsi üzərində nəzarətin aparılmasına;
- pul gəlirlərinin alınmasına;
- pul yığımının və maliyyə resurslarının formalaşması və bölüşdürülməsinə.

Müəssisənin çox tərəfli maliyyə fəaliyyəti plan-proqnoz, cari və operativ maliyyə sənədləri əsasında həyata keçirilir. Müəssisədə planlaşma, tənzimləmə və nəzarət obyektini kimi pul və maliyyə münasibətləri çıxış edir.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin əsas obyektini müəssisə maliyyəsinin məzmununu təşkil edən çoxtərəfli pul-maliyyə münasibətləri təşkil edir. Belə münasibətlərin tərkibində geniş təkrar istehsal prosesində meydana çıxan pul münasibətləri vacib rol oynayır.

Hər bir təsərrüfat subyektinin səmərəli fəaliyyəti onun sabit maliyyə vəziyyəti şəraitində mümkündür. Müəssisənin maliyyə sabitliyi isə onun maliyyə imkanları ilə xarakterizə olunur. Müəssisənin maliyyə imkanları bütün pul öhdəliklərinin vaxtında aparılmasını təmin edir. Əgər müəssisə öz öhdəliklərini vaxtılı-vaxtında ödəyə bilməzsə, bu o deməkdir ki, o normal fəaliyyət göstərmək iqtidarında deyil.

Müəssisənin maliyyə vəziyyəti onun fəaliyyətinin nəticəsi ilə əlaqədardır.

Müəssisənin maliyyə nəticəsi ilə müəssisənin maliyyə fəaliyyəti qiymətləndirilir.

Maliyyə nəticəsi – müəssisə, firma, şirkət və s. təsərrüfat subyektlərinin əlavə dəyərinin obyektiv və çevrilmiş mövcudluğunu ifadə edən formasıdır. Bu forma pul daxil olmaları ilə pul xərclərinin müqayisəsinə əsaslanır. Müəssisədə hər bir pul daxil olmaları və xərcləri arasındakı fərq maliyyə nəticəsini ifadə edir.

Pul formasında ifadə olunan və realizə edilən dəyərin bir hissəsini maliyyə nəticəsi təşkil edir. Beləliklə, maliyyə nəticəsi yeni yaradılan dəyərin bir hissəsidir və onun qanunauyğun olaraq pul formasında ifadəsi mövcuddur.

Maliyyə nəticəsi – müəssisənin maliyyə-təsərrüfat, istehsal və s. fəaliyyəti nəticəsində formalaşır. Beləliklə, maliyyə nəticəsi – realizə olunan dəyərdir.

Cədvəl 2.1.1.

Müəssisə və təsərrüfat təşkilatlarının mənfəəti (mln.manat)

İLLƏR	Məbləğ
2000	539,9
2005	2133,1
2006	2741,3
2007	14070,2
2008	22829,8
2009	13933,9
2010	191112,1
2011	26364,2
2012	26462,6
2013	25636,5

Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2011, 2014.

Müəssisələrin və təsərrüfat təşkilatlarının mənfəətinin dinamikası yuxarıdakı cədvəl məlumatları ilə xarakterizə olunur. Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, mənfəətin həcmi 2000-ci ildəki 539,9 mln.manatdan 2013-cü ildə 25636,5 mln.mana çatmışdır. Lakin 2013-cü ildəki məbləğlə, 2011-2012-ci illərdəki mənfəət məbləğinin müqayisəsi isə 2011, 2012-ci illərdəki mənfəət məbləğinin 26364,2 mln.manatdan 2012-cü ildə 25636,5 mln.manata qədər azaldığını göstərir ki, bunu da qənaətbəxş hesab etməə olmaz.

Mənfəət formasında müəssisənin maliyyə nəticəsi – maliyyə resurslarının əsas hissəsini təşkil edir.

Maliyyə nəticəsi – xərclərin maliyyələşdirilməsi nəticəsində yaranır. Bütün xərclərin müəssisə hesabına ödənilməsi təsərrüfatın maliyyə vəziyyəti və maliyyə sabitliyi üçün əsasdır.

Maliyyə nəticəsi – maliyyə resurslarının təzahürünün kateqoriya formasıdır.

Maliyyə nəticəsi – maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin məqsədi funksiyası kimi də çıxış edir. Maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti prosesində müəssisə, firma və şirkətlər müxtəlif məqsədlər qarşıya qoya bilərlər. Bütün məqsədlər obyektiv və qanunauyğun şəkildə bu və y digər maliyyə nəticəsinin alınması ilə əlaqədardır.

Müəssisənin əsas məqsədi maksimum səviyyədə maliyyə nəticəsi ildə etməkdir. Belə maliyyə nəticəsinin əsas forması kimi balans mənfəəti çıxış edir.

Cədvəl 2.1.2.

İqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin müəssisə və təsərrüfat təşkilatlarının mənfəəti

*(mln.manat)**

Sahələr	2005	2010	2011	2012	2013
CƏMİ	21133,1	19112,1	26364,2	26462,6	25636,3
O cümlədən:					
Sənaye	1183,4	17655,2	24730,5	24422,3	23808,1
Kənd təsərrüfatı	7,0	32,4	41,9	27,9	28,2
Nəqliyyat	401,2	191,1	125,1	125,3	132,0
Rabitə	180,1	308,8	333,1	396,6	397,5
Tikinti	127,9	229,3	439,3	548,0	455,4
Ticarət	140,9	248,5	157,8	189,0	134,6

*Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2014

Cədvəl məlumatları Azərbaycan Respublikasında müəssisələrin və təsərrüfat təşkilatlarının 2005-2013-cü illərdə mənfəətin həcmi xarakterizə edir. Belə ki, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində məsələn, sənayedə, rabitədə, tikintidə 2005-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə mənfəətin həcmi artımı baş verib. Lakin kənd təsərrüfatında nəqliyyatda və ticarətdə isə 2005-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə mənfəətin həcmi azalmışdır ki, belə vəziyyəti də qənaətbəxş hesab etmək olmaz.

Balans mənfəətini müəssisə satışdan (Sənaye xarakterli məhsul, iş və xidmət), sair satışdan (qeyri-sənaye xarakterli məhsul, iş və xidmətlər), əsas fondların

satışından, satışdaneənar əməliyyatlardan (gəlirlərlə xərclər arasındkı fərq kimi) əldə edilən mənfəət hesabına formalaşdırır.

Bazar münasibətləri şəraitində müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin məqsədi onun maliyyə vəziyyəti ilə müəyyən edilir. Müəssisənin qeyri-kafi maliyyə vəziyyəti onun qarşısında maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədini qoyur. Statistik məlumatlar hələ də iqtisadiyyatda bir çox zərərlə işləyən müəssisələrin mövcudluğunu xarakterizə edir.

Cədvəl 2.1.3.

Müəssisə və təşkilatların fəaliyyətinin maliyyə nəticələri

(mln.manat)

	Mənfəət		Zərər	
	2010	2013	2010	2013
Cəmi:	19112,1	25636,5	845,3	1634,8
O cümlədən:				
Kənd təsərrüfatı	32,4	28,2	4,7	12,3
Sənaye	17655,2	23808,1	600	1070,3
Tikinti	229,4	455,4	42	164,1
Ticarət	248,5	134,6	16	115,4
Nəqliyyat	191,1	132	92	103,7

*Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2011, 2014.

Müəssisə və təşkilatların fəaliyyətinin maliyyə nəticələrini xarakterizə edən cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, 2010-cu illə müqayisədə 2013-cü ildə iqtisadiyyatda mənfəətin həcmi 19112,1 mln.manatdan 25636,5 mln.manata çatdığı halda, zərərlərin həcmi isə əksinə, 2010-cu ildəki 845,3 mln.manatdan 2013-cü ildə 1634,8 mln.manata çatmışdır ki, belə vəziyyəti də qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Zərərlərin həcmnin artımı iqtisadiyyatın bütün sahələrinə aiddir.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün birinci planda ödəməqabiliyyətini möhkəmləndirmək və balansın likvidliyini təmin etmək lazımdır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müəssisənin maliyyə sabitliyini və ya daha geniş mənə kəsb edən maliyyə vəziyyətini ancaq balansdakı mənfəət və ya zərər ilə əlaqələndirmək olmaz.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti anlayışı maliyyədən daha genişdir. Yəni, maliyyə fəaliyyəti ancaq müəssisə maliyyəsini əhatə etmir, yəni, müəssisənin maliyyə fəaliyyəti pul hesablaşmalarının təmin edilməsini, pul gəlirlərinin alınması və xərclərin maliyyələşdirilməsi, pul yığımının və maliyyə resurslarının formalaşması və bölüşdürülməsi ilə əlaqədar əməliyyatları əhatə edir.

Müasir dövrdə müəssisələrin çoxtərəfli maliyyə fəaliyyəti plan-proqnoz, cari və operativ maliyyə sənədləri əsasında həyata keçirilir. Müəssisələrdə planlaşmanın, tənzimlənmənin və nəzarətin obyektlərini uyğun göstəricilərdə materiallaşdırılmış pul və maliyyə münasibətləri təşkil edir. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin əsas obyektləri onun maliyyəsinin məzmununu təşkil edən müxtəlif pul-maliyyə münasibətlərindən ibarətdir.

Hər bir müəssisənin maliyyə fəaliyyəti müəyyən ölçüdə pul-maliyyə əməliyyatlarının baş verməsi ilə əlaqədardır, yəni, pul vəsaitinin şərəkəti ilə müşayiət olunan praktiki fəaliyyətdən irəli gəlir.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin əsas istiqamətini pul fondlarının formalaşması və istifadəsi təşkil edir. Ona görə ki, bu pul fondları vasitəsilə müəssisənin istehsal-təsərrüfat fəaliyyəti təmin edilir, sadə və geniş təkrar istehsal həyata keçirilir.

Müəssisənin maliyyəsinin idarəolunmasının müasir sistemi planlaşma, normalaşma və tənzimləməyə əsaslanır.

Müəssisədə istehsalın sabitliyinin təmin olunmasının vacib elementini maliyyə planlaşdırılması sistemi təşkil edir. Maliyyə planlaşdırılmasına daxildir:

- müəssisənin ayrı-ayrı bölmələrinin fəaliyyətinin büdcə planlaşdırılması;
- müəssisənin fəaliyyətinin sərbəst (kompleks) büdcə planlaşdırılması.

Qeyd olunan bu iki prosesə aiddir: Bütçələrin və onların quruluşunun formalaşması; bütçələrin formalaşması və istifadəsi üçün məsuliyyət; bütçələrin təsdiqi və icrasına nəzarət.

Müəssisənin fəaliyyətinin struktur bölmələrinin bütçə planlaşdırılmasının məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

- maliyyə resurslarına qənaət;
- qeyri-məhsuldar xərclərin ixtisar edilməsi;
- plan göstəricilərin dəqiqliyinin yüksəldilməsi;
- məhsulun maya dəyərinə nəzarət.

Bütçə planlaşdırılmasının üstünlükləri isə sonrakılardır:

1. Müəssisənin struktur bölmələrinin bütçələrinin hər ay planlaşdırılması xərclər, mənfəət, vergilər və s. haqqında dəqiq göstəriciləri müəyyən edir;
2. Aylıq bütçələr çərçivəsində müəssisənin struktur bölmələri əmək haqqı fondu üzrə qənaətin xərclənməsində böyük sərbəstliyə malikdirlər ki, bu da işçilərin maddi marağını artırır;
3. Bütçə planlaşdırılması müəssisədə maliyyə resurslarına qənaət rejimini tətbiq etməyə imkan verir.

Məqsəduyğundur ki, müəssisələrdə aşağıdakı ara bütçələr formalaşdırılsın:

- əməyin ödənilməsi fondunun bütçəsi;
- material xərcləri bütçəsi;
- enerjinin istehlakı bütçəsi;
- amortizasiya bütçəsi;
- sair xərclər bütçəsi;
- kreditlərin və istiqrazların silinməsi bütçəsi;
- vergi bütçəsi.

Əməyin ödənilməsi fondu ilə bütçəyə və dövlət məqsədli fondlara ödəmələr birbaşa əlaqədardır.

Amortizasiya büdcəsi müəyyən dərəcədə müəssisənin investisiya siyasəti ilə əlaqədardır. Amortizasiya fonduna yığılan faktiki amortizasiya ayırmaları müvəqqəti olaraq müəssisədə dövriyyə vəsaiti kimi istifadə oluna bilər.

Sair xərclər büdcəsi vacib maliyyə xərclərinə qənaət imkanını verir.

Kreditlərin və istiqrazların silinməsi büdcəsi kredit və istiqrazların silinməsi üzrə əməliyyatların yerinə yetirilməsinə imkan verir. Bu əməliyyatlar ödəmələrin plan qrafiki üzrə aparılır.

Vergi büdcəsi büdcəyə və büdcədənəkar fondlara vergilərin və məcburi ödəmələrin köçürülməsini nəzərdə tutur və bu büdcə bütün müəssisə üzrə planlaşdırılır.

Yuxarıda qeyd edilən büdcələr əsasında müəssisədə icmal büdcə tərtib edilir. İcmal büdcə gəlirlər və xərclər hissələrindən ibarətdir. Büdcə formalaşan zaman xərclərin əsas maddələri müəyyən edilir; əmək haqqı, material alınması və s.

İcmal büdcənin tərtib olunması mənfəətin həcmi müəyyən etməyə imkan verir.

Müəssisənin icmal büdcəsi

	Gəlir hissəsi		Xərclər hissəsi
1	Məhsul satışından və sair satışdan gəlir	1	Büdcəyə vergilər
2	Satışdankənar əməliyyatlardan gəlirlər	2	Əmək haqqı
3	Plan ilinin əvvəlinə bank hesablarında vəsait qalığı	3	Dövlət məqsədli fondlara ödəmələr
4	Kreditlər və istiqrazlar	4	Xammal və materialın alınması
		5	Enerjinin ödənilməsi
		6	Kredit və faizlər üzrə ödəmələr
		7	Sair xərclər
	Büdcə kəsiri (xərclərin gəlirlərdən artıqlığı)		Büdcənin profisiti (gəlirlərin xərclərdən artıqlığı)

İcmal büdcənin gəlirləri hissəsi satış planı əsasında müəyyən edilir. Burada müəssisənin hesablarındakı vəsait qalığı nəzərə alınır.

İcmal büdcənin xərc hissəsi isə vergi ödəmələri, əmək haqqı fondu, material xərci, kreditlərin silinməsi və s. xərclər plan-qrafik əsasında tərtib olunur.

Müasir dövrdə müəssisələrdə büdcə planlaşdırılmasının avtomatlaşdırılmış sisteminin tətbiqi təklif olunur. Bu isə müəssisələrdə büdcənin icrası haqqında operativ məlumat almağa və zəruri hallarda büdcələrdə dəqiqləşmə aparmağa imkan verir.

§2.2. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin və maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi – maliyyə siyasətinin hazırlanması üçün əsasdır

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin müvəffəqiyyətlə idarə olunmasının ən vacib şərtini onun maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi (təhlili) təşkil edir. Ümumiyyətlə, isə müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin təhlilinin nəticələri maliyyə siyasətinin işlənilməsi və hazırlanması üçün baza sayılır.

Müəssisənin maliyyə vəziyyəti – onun maliyyə vəsaitinin formalaşması və istifadəsi proseslərini əks etdirən göstəricilərin məcmuu ilə xarakterizə olunur.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisənin maliyyə vəziyyətini onun fəaliyyətinin son nəticələri əks etdirir.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinin məqsədi aşağıdakılardır:

- maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən göstəricilərdəki kənarlaşmaları aşkar etmək;
- müəssisənin maliyyə vəziyyətinə təsir göstərən amilləri aşkar etmək;
- maliyyə vəziyyətindən kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərini qiymətləndirmək;
- müəyyən tarixə müəssisənin maliyyə vəziyyətini qiymətləndirmək.

Beləliklə, təsərrüfat subyektlərində maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətinin işlənilməsi maliyyə-iqtisadi vəziyyətin təhlili bazasında qurulur.

Bu zaman aşağıdakılara xüsusi diqqət yetirilir:

- maliyyə təhlilinin metodlarına;
- alınmış nəticələrin tədqiqinə;
- idarə qərarlarının işlənilməsinə.

I. Müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətin təhlili mühasibat hesabatlarının təhlili əsasında aparılır. Eyni zamanda maliyyə əmsallarının hesablamaları da hazırlanır.

Maliyyə hesabatlarının təhlili hesabatlarda göstərilən mütləq göstəricilərin öyrənilməsi deməkdir. Məqsəd:

- əmlakın tərkibinin müəyyən edilməsi;
- müəssisənin maliyyə vəziyyətinin müəyyən edilməsi;
- xüsusi vəsaitin formalaşma mənbələrinin müəyyən edilməsi;
- borc vəsaitinin həcmnin hesablanması;
- məhsul satışından gəlirin həcmnin qiymətləndirilməsi.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin təhlili zamanı faktiki göstəricilərlə müəssisə tərəfindən planlaşdırılan göstəricilər müqayisə edilir və kənarlaşmalar aşkarlanır.

Üçüncü təhlil ilin axarına və ilin əvvəlinə mühasibat balansındakı göstəricilərin, eləcə də əvvəlki illərin göstəricilərin müqayisəsi yolu ilə həyata keçirilir. Lakin şaquli təhlil ilə balansın ayrı-ayrı göstəricilərinin ümumi yekun göstəricisində xüsusi çəkisini müəyyən etmək məqsədi ilə aparılır.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasəti işlənən zaman analitik işi aparmaq üçün aşağıdakı göstəricilərin hesablanması təklif olunur:

1. Likvid göstəricilər:

- ödəmənin ümumi əmsalı;
- təcili likvidlik əmsalı;
- vəsaitin səfərbərliyə alınmasında likvidlik əmsalı.

2. Maliyyə sabitliyi göstəriciləri:

- xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitin nisbəti;
- xüsusi vəsaitlə təmin olunma əmsalı;
- xüsusi dövriyyə vəsaitinin manevr edilməsi əmsalı.

3. Resursların intensiv istifadə olunması göstəriciləri:

- təmiz aktivlərin təmiz mənfəət üzrə rentabelliği;

- satılan məhsulun rentabelliyi.

4. İşgüzar aktivlik göstəriciləri:

- dövriyyə kapitalının dövriyyəsi əmsalı;
- xüsusi kapitalın dövriyyəsi əmsalı.

II. Uçot siyasətinin hazırlanması:

Uçot siyasəti – müəssisədə mühasibat uçotunun aparılmasının metod və üsulları sistemi deməkdir. Uçot siyasəti bütün müəssisələr üçün mühasibat uçotu üzrə əsasnaməyə uyğun həyata keçirilir.

Müəssisənin maliyyə – iqtisadi vəziyyətinin təhlilinin nəticələrinə əsaslanaraq uçot siyasətinin bu və ya digər vəziyyətinə uyğun variantlar hesablanır. Uçot siyasəti üzrə qəbul edilmiş qərarlardan büdcəyə və büdcədən kənar fondlara ödənilən vergilərin sayı və həcmi, balansın quruluşu və bir sıra maliyyə-iqtisadi göstəricilərin əhəmiyyəti asılıdır.

Müəssisədə uçot siyasəti müəyyən edilən zaman aşağıdakı məqsədlər üçün metodların seçilməsi mövcuddur:

- xammal və materialın istehsal silinməsi metodu;
- az qiymətli tez xarab olan predmetlərin silinmə variantları;
- bitməmiş istehsalın qiymətləndirilməsi metodları;
- sürətli amortizasiyanın tətbiqi və s.

Beləliklə, *müəssisənin maliyyə vəziyyətini aşağıdakı göstəricilər xarakterizə edir:*

- vəsaitin tərkibi və yerləşdirilməsi;
- vəsaitin mənbəinin quruluşu;
- kapitalın dövriyyəsinin sürəti;
- müəssisənin öz öhdəliklərini vaxtında və tam məbləğdə silinməsi qabiliyyəti;
- sair amillər.

Nəzəriyyə və təcrübədə müəssisənin maliyyə vəziyyətini qiymətləndirmək məqsədi ilə göstəricilərin dörd səviyyəsi nəzərdə tutulur:

I səviyyəsi: Rentabellik.

II səviyyəsi: Bazar sabitliyi;

III səviyyəsi: Balansın likvidliyi;

IV səviyyəsi: Ödəmə qabiliyyət.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması üçün maliyyə siyasəti hazırlanılan zaman birinci növbədə onun (müəssisə, firma, şirkət və s.) maliyyə-iqtisadi vəziyyəti təhlil olunmalıdır. Belə ki, müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin təhlilinin əhəmiyyətini qiymətləndirmək çox çətindir, çünki, müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənməsi üçün onun maliyyə-iqtisadi vəziyyəti baza kimi çıxış edir.

Müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin təhlili təsərrüfat fəaliyyətinin təhlilinin bir hissəsini təşkil edir. Müəssisənin maliyyəsinin idarə olunması sistemində maliyyə təhlili maliyyə xarakterizə edən məlumatın toplanması, işlənməsi və istifadəsi üsulunu əks etdirir.

- Təhlil obyektinin maliyyə vəziyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsi;
- Əldə edilən maliyyə vəziyyətinin faktorlarınınv ə səbəblərinin aşkar edilməsi;
- Maliyyə sahəsində qərarların hazırlanması və əsaslandırılması;
- Maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün ehtiyatların aşkar edilməsi və səfərbərliyə alınması;
- Bütün təsərrüfat fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün ehtiyatların səfərbərliyə alınması.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması sistemində maliyyə təhlilinin məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

- müəssisənin cari və perspektiv əmlak və maliyyə vəziyyətini qiymətləndirmək;

- maliyyə təminatı nöqteyi-nəzərindən müəssisənin mümkün və məqsəduyğun inkişaf templərini qiymətləndirmək;

- mümkün vəsait mənbəini müəyyən etmək və onların səfərbərliyə alınmasının məqsəduyğunluğunun qiymətləndirilməsi;

- kapital bazarında müəssisənin vəziyyətini yaxşılaşdırmaq.

Maliyyə təhlilinin aparılmasında başlıca məqsəd təsərrüfatın maliyyə fəaliyyətinə qiymət verməkdir. Təcrübədə bəzən müsbət nəticələr təsərrüfatın daxili imkanları hesabına olmayıb, xarici təsirlər vasitəsilə əmələ gəlmiş olur. Müasir dövrdə təsərrüfatlar qarşısında duran əsas məsələ əmək məhsuldarlığını yüksəltmək, əsas fondlardan yüksək nəticə əldə etmək, yəni mütərəqqi texnologiyaya keçmək, xammal və materialların istifadəsini təmin etmək, az məsrəflə çox məhsul istehsal etməkdən ibarətdir. İqtisadi təhlil istehsal prosesinə nəzarət etməkdən ibarətdir. İqtisadi təhlil istehsal prosesinə nəzarət etməkdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Burada iqtisadi təhlil vasitəsilə təkcə kənarlaşmaların aşkar edilməsi məsələsi deyil, təsərrüfat vahidləri arasında əlaqələrin əlverişli olmasına nəzarət etməkdir.

Maliyyə təhlilinin məqsədi təsərrüfat subyektlərinin maliyyə vəziyyətini xarakterizə edən göstəricilərin dəyişməsinə aşkar və maliyyə vəziyyətinə təsir göstərən amilləri müəyyən etməkdən ibarətdir.

Maliyyə təhlilinin obyektini təsərrüfat subyektinin fəaliyyətinin son iş nəticələri və maliyyə vəziyyəti təşkil edir. Müəssisənin maliyyə vəziyyəti dedikdə onun mənfəəti, rentabelliği, əsas və dövriyyə fondlarının səviyyəsi və s. başa düşülür. Müəssisənin maliyyəsinin idarə olunmasında maliyyə təhlili ən vacib alətdir. Həmin alət vasitəsilə müəssisənin fəaliyyəti araşdırılır, əsas və dövriyyə kanalından istifadə səviyyəsi müəyyənləşdirilir, müəssisənin maliyyə fəaliyyətini xarakterizə edən göstəricilər, məsələn, mənfəət, maya dəyəri, rentabellik və s. plan məlumatları ilə keçən ilin göstəriciləri müqayisə edilməklə mənfəət və müsbət hallar aşkar edilir.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlili zamanı maliyyə sabitliyi, kreditqabiliyyəti, kapitaldan istifadə, mənfəət və s. haqqında xarakteristika verilir.

Beləliklə, təsərrüfat subyektlərində maliyyə fəaliyyətinin səmərəli idarə olunmasının ən mühüm şərtlərindən birini maliyyə vəziyyətinin təhlili təşkil edir. Maliyyə təhlili nəticəsində müəssisənin maliyyə vəziyyəti qiymətləndirilir, ödəmə və kredit qabiliyyəti, debitor və kreditor borclarının vəziyyəti və s. müəyyən edilir.

Müəssisə, firma və şirkətlərin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətinin (maliyyə siyasətinin) işlənilməsi üçün əsas istiqamət hesab olunur. Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsi yolu ilə təsərrüfatın maliyyə fəaliyyətinin nəticələrini xarakterizə etmək olar.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlili bir sıra mərhələləri əhatə edir. Məsələn, maliyyə vəziyyətinin əvvəlcədən qiymətləndirilməsi və hesabat dövründə maliyyə göstəricilərinin dəyişilməsini müəyyən etmək; müəssisənin ödəmə və kredit qabiliyyətinin qiymətləndirmək və s.

Maliyyə vəziyyətinin təhlili üçün müəyyən metodlardan və üsullardan istifadə olunur. Məsələn, qruplaşma, müqayisə, maliyyə əmsalları və s.

Yuxarıda qeyd odunduğu kimi, ***müəssisənin maliyyə vəziyyəti bir sıra göstəricilər ilə xarakterizə olunur.*** Həmin göstəricilər müəssisənin maliyyə resurslarının formalaşması və istifadəsi prosesini xarakterizə edir, bazar münasibətləri şəraitində müəssisənin maliyyə vəziyyəti onun fəaliyyətinin son nəticələrini əks etdirir. Müəssisənin fəaliyyətinin son nəticələri onun işçilərini, dövləti, maliyyə və vergi orqanlarını və s. maraqlandırır.

Maliyyə təhlilinin məqsədi:

- Maliyyə vəziyyətinin göstəricilərinin dəyişməsinin aşkar edilməsi;
- Müəssisənin maliyyə vəziyyətinə təsir göstərən amillərin aşkar edilməsi;
- Maliyyə vəziyyətinin kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərinin qiymətləndirilməsi;
- Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin müəyyən dövrə qiymətləndirilməsi;
- Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin dəyişilməsi tendensiyasının müəyyən edilməsi.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin təhlili ardıcıl olaraq təhlilin sonrakı növlərini əhatə edir:

1. Müəssisənin maliyyə vəziyyətinin ümumi qiymətləndirilməsi və hesabat dövrü üçün onun maliyyə göstəricilərinin dəyişilməsi;
2. Müəssisənin maliyyə sabitliyinin, ödəmə qabiliyyətinin təhlili;
3. Müəssisənin kredit qabiliyyətinin və balansının likvidliyinin təhlili;
4. Maliyyə nəticələrinin təhlili;
5. Dövriyyə aktivlərinin istifadəsinin təhlili;
6. Müəssisənin potensial iflasının qiymətləndirilməsi.

Maliyyə təhlilinin məqsədi müəssisənin maliyyə vəziyyəti haqqında obyektiv məlumat almaqdır, yəni mənfəət və zərərlər, aktiv və passivlərin quruluşunda, kreditor və debitorlarla hesablaşmalarda olan dəyişiklikləri xarakterizə etməkdir.

Müəssisənin iqtisadi-maliyyə fəaliyyətinin təhlilinin əhəmiyyəti böyükdür, çünki, onun bazasında müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənməsi aparılır. Maliyyə təhlili müəssisənin maliyyəsinin idarə olunması sistemində – maliyyə xarakterli məlumatların yığılması və istifadəsi üsullarını əks etdirir.

Maliyyə təhlilinin istiqamətlərinə daxildir:

- müəssisənin cari və perspektiv əmlak və maliyyə vəziyyətini qiymətləndirmək;
- maliyyə təminatından asılı olaraq müəssisənin mümkün və məqsədli inkişaf tempini qiymətləndirmək;
- vəsaitlərin mümkün mənbələrini aşkar etmək və onların səfərbərliyə alınmasının imkanlarını və məqsədliliyini qiymətləndirmək;
- kapital bazarında müəssisənin vəziyyətini proqnozlaşdırmaq.

Müəssisənin illik hesabatına hər il izahat əlavə olunur. Həmin izahat müəssisənin fəaliyyətini qısa xarakterizə edir. İzahatda eyni zamanda sonrakılar göstərilir; müəssisənin istehsal, kommersiya və investisiya fəaliyyətinin növləri; müəssisənin satış bazarlarının yenrləşdiyi ərazilər; ixrac məsələləri; biznes-planın icrasının səviyyəsi; müəssisənin maliyyə resurslarından istifadənin səmərəlilik

səviyyəsi və s. məqsəduyğun olardı ki, izahata müəssisənin iqtisadi-maliyyə fəaliyyətinin göstəricilərinin dinamikası da əlavə edilsin.

Müəssisədə maliyyə təhlili vasitəsilə aşağıdakılar tədqiq edilir:

- mövcud maliyyə vəziyyətinin səbəbləri;
- əsas və dövriyyə vəsaitinin istifadəsinin effektivliyi;
- fəaliyyətin həcm göstəricilərinin qarşılıqlı əlaqəsi;
- maya dəyəri;
- mənfəət və s.

Qeyd edilən məsələlərin təhlili üçün əlavə plan və normativ göstəricilər tətbiq edilir.

Maliyyə təhlili zamanı müəssisədə olan işlərin vəziyyəti haqqında bütün məlumatlardan istifadə edilir.

Rəqəbatlı maliyyə siyasəti aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- istehsalın təşkilinin və texnologiyasının təkmilləşdirilməsi;
- maksimum mənfəətin alınması mexanizminin təşkili.

Maliyyə təhlili hesabat bazası əsasında keçmişə və gələcəyə istiqamətləndirilə bilər.

Hesabat bazası əsasında təhlil zamanı ancaq müəssisənin maliyyə vəziyyətinin pisləşməsinə səbəb olan amillər aşkarlanır. Lakin müəssisənin gələcəkdə müvəffəqiyyətlə inkişafı üçün mütləq onun inkişafının mümkün variantlarını tədqiq etmək və arzu olunan nəticələrin əldə olunması üçün metodlar hazırlanmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, perspektiv təhlil aparılmadan nə operativ, nə cari, nə də strategiyə planlaşmadan danışmaq olmaz.

Maliyyə təhlilində bir çox analitik metodlardan istifadə edilir.

Maliyyə təhlilinin istiqamətləri üzrə göstəricilərin beş qrupundan istifadə edilir:

- maliyyə vəziyyətinin ümumi təhlili;
- likvidliyin təhlili;
- maliyyə sabitliyinin təhlili;

- iş aktivliyinin təhlili;
- maliyyə nəticələrinin və rentabelliğin təhlili;
- kapital bazarında müəssisənin vəziyyətinin təhlili.

Təsərrüfat subyektlərində təhlilin ən mühüm obyektini maliyyə nəticələri təşkil edir. Maliyyə nəticələrinin tərkibində əsas yer mənfəətə verilir. Çünki mənfəət müəssisənin fəaliyyətinin son nəticələrini qiymətləndirən əsas göstəricidir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin maliyyə vəziyyəti onun aktivlərinin yerləşdirilməsi istifadəsi və formalaşması mənbələri ilə xarakterizə olunur.

Müəssisənin maliyyə vəziyyətini müəyyən edən göstəricilər maliyyə planının yerinə yetirilməsi və xüsusi dövriyyə kapitalının mənfəət hesabına tamamlanması, dövriyyə vəsaitinin dövriyyəsinin sürətləndirilməsi hesab olunur.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətində əsas yeri dövriyyə vəsaitinin təşkili və istifadəsi tutur. Ona görə də, müəssisənin maliyyə vəziyyəti təhlil edilən zaman dövriyyə kapitalından səmərəli istifadə məsələsinə də xüsusi fikir verilir.

Maliyyə təhlili nəticəsində müəssisənin ödəmə və kredit qabiliyyəti, debitor və kreditor borclarının vəziyyəti və s. araşdırılır.

Beləliklə, müəssisələrdə maliyyə göstəricilərinin təhlili onun maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması prosesinin bir tərəfini əhatə edir. Təhlil nəticəsində müəssisənin bütün resurslarının vəziyyəti, plan ilinin əvvəlinə onun maliyyə imkanları və təsərrüfatçılıq şəraiti müəyyən edilir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin nəticəsi kimi mənfəət müəssisənin və dövlətin təlabatlarını təmin edir. Mənfəət mütləq məbləğdə ifadə edildirsə, rentabellik istehsalın səmərəliyinin nisbi göstəricisi hesab olunur.

Rentabellik göstəricisinin səviyyəsinə və dinamikasına istehsal-təsərrüfat amillərinin bütün məcmuu təsir göstərir. Bura daxildir; kapital qoyuluşu və onun mənbələri, istehsal resurslarının istifadə dərəcəsi; məhsulun həcmi, kəfiyyəti və quruluşu; istehsal məsrəfləri və məhsulların maya dəyəri; fəaliyyət növünə görə mənfəət və onun istifadə istiqamətləri.

Rentabellik iqtisadiyyatın bazar iqtisadi kateqoriyası hesab olunur. Rentabellik termininə müxtəlif münasibətlər bildirilir. Kapitalın rentabelliği (mənfəətin kapitala nisbəti kimi); xərclərin rentabelliği (mənfəətin maya dəyərinə nisbəti kimi); satışın rentabelliği (mənfəətin satışdan gəlirə nisbəti kimi) müəyyən edilir. Bazar iqtisadiyyatında mənfəətin gəlir təşkil edən amillərlə və onun yaranması bazası ilə müqayisəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, rentabelliğin yüksəlməsi amili vahid iqtisadi proseslərdən asılıdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsalın idarə olunması sisteminin təkmilləşdirilməsindən; müəssisələrin resurslarının istifadəsinin səmərəliliyinin artırılmasından və dövriyyə vəsaitinin həcmi düzgün müəyyən olunmasından və onun yaradılması mənbələrinin dəqiq müəyyən edilməsindən.

Müasir şəraitdə rentabelliğin artırılmasının mühüm amili müəssisələrin resurs qənaət üzrə işi hesab olunur. Məhz bu yolla maya dəyərinin aşağı salınması və mənfəətin artması baş verir.

Beləliklə, maya dəyərinin aşağı salınması istehsalın rentabelliği və mənfəətliliyinin artırılmasının əsas şərtidir.

Təbiidir ki, rentabellik göstəricisinin səviyyəsinə və dinamikasına bütün istehsal-təsərrüfat amilləri təsir göstərir; istehsalın və idarəetmənin təşkili səviyyəsi; kapitalın quruluşu və onun mənbələri; istehsal resurslarından istifadə dərəcəsi, istehsal olunan məhsulların həcmi, keyfiyyəti və quruluşu; istehsala məsrəflər və məhsulun maya dəyəri; fəaliyyət növləri üzrə mənfəət və onun istifadəsi.

Göstərilən amillərin bir hissəsi müəssisələrin fəaliyyətindən asılıdırsa, digər hissəsi onların fəaliyyətindən asılı deyil. Ona görə də, daxili və ya xarici amilləri müəyyən etməklə rentabellik səviyyəsi təhlil edilir və onun artırılması yolları axtarılır.

Müəssisənin maliyyə resurslarının mühüm tərkib hissəsini dövriyyə aktivləri təşkil edir.

Müəssisədə dövriyyə aktivlərinin vəziyyətindən istehsal tskilinin müvəffəqiyyətlə aparılması birbaşa asılıdır. Lakin dövriyyə vəsaitinin

çatışmamazlığı istehsal fəaliyyətini iflic edir, istehsal tskili dayanır və son nəticədə müəssisə öz öhdəçiliklərini ödəmək imkanlarına malik olmayacaq və iflasa uğrayacaq.

Müəssisədə dövriyyə aktivlərinin vəziyyətinə onların dövriyyəsi bir başa təsir göstərir. Dövriyyə vəsaitinin dövriyyəsindən nəinki müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti üçün minimum həcmdə zəruri vəsaitlərin həcmi asılıdır. Eyni zamanda, ehtiyatların saxlanması xərclərinin həcmi də əlaqədardır. Bütün bunlar son nəticədə məhsulun maya dəyərində və müəssisənin maliyyə nəticələrində əks olunur. Beləliklə, müəssisələrdə dövriyyə vəsaiti ilə əlaqədar *aşağıdakı göstəricilər təhlil edilir:*

- dövriyyə aktivlərinin dövriyyəsi;
- debitor borcunun dövriyyəsi;
- əmtəə-mal qiymətlilərinin ehtiyatının dövriyyəsi.

Müəssisələrdə dövriyyə kapitalından istifadəni yaxşılaşdırmaq üçün dövriyyəni həm istehsal, həm də tədavül sferasında sürətləndirməkdən ötrü istehsal, təchizat və satış şərtlərini yaxşılaşdırmaq lazımdır. Bundan başqa, istehsal sferasında maddi qiymətlilərdən istifadə normasını azaltmaq, istehsal müddətini qısaltmaq, tədavül sferasında isə satış və sənəd dövriyyəsini sürətləndirmək, daha mütərəqqi hesablaşma formalarından istifadəni təşkil etmək lazımdır.

Dövriyyə aktivlərinin dövriyyəsinin sürətləndirilməsinin ən mühüm yolları aşağıdakılardır:

1. Məhsulun material tutumunun aşağı salınması;
2. İstehsalın intensivləşdirilməsi;
3. Satıcı ilə alıcı təşkilatlar arasında optimal əlaqələrin yaradılması;
4. Müqavilə intizamının möhkəmləndirilməsi;
5. Normallaşdırılmanın təkmilləşdirilməsi.

İstehsal fondlarından səmərəli istifadə hər şeydən əvvəl əlavə kapital sərf etmədən məhsul istehsalını artırmaq deməkdir. Bazar iqtisadiyyatı şəratində istehsal fondlarının istifadəsinə münasibət ciddi dəyişməlidir.

§2.3. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması sistemi

Bazar iqtisadiyyatına keçid ilə əlaqədar olaraq iqtisadiyyatın təşkilati-iqtisadi cəhətdən islahatı bazar münasibətlərinin əsas həlqəsi, yəni subyekti olan müəssisələrin də maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması sistemində köklü təsir göstərdi. Belə ki, müəssisə səviyyəsində məhsul (iş, xidmət) istehsal olunur, resursların qənaətlə xərclənməsi məsələləri həll olunur, yüksək məhsuldarlıq texniki, texnologiya tətbiq edilir. Lakin ancaq müəssisə bütün cəmiyyət və hər bir işçi qarşısında sosial məsuliyyət daşıyır.

Artıq bu gün və perspektivdə mülkiyyət və hüquqi təşkilati formalardan asılı olmayaraq bütün müəssisələr qarşısında duran əsas məsələni müəssisənin istehlakçıya yüksək keyfiyyətli və ya yeni keyfiyyətlərə malik olan malları vermək qabiliyyəti təşkil edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində iqtisadiyyatın fəaliyyət prosesi daha dinamikdir. Bu isə müəssisələrin təşkilinə və fəaliyyət göstərməsinə bir sıra amillərin təsiri xarakteri ilə əlaqədardır. Belə amillərə göstərmək olar; texniki-iqtisadi göstəricilər; sosial-iqtisadi göstəricilər və s.

Texniki-iqtisadi göstəricilər (yeni texnikanın tətbiqi, yeni texnologiyanın tətbiqi və s.) müəssisədə əmək məhsuldarlığının yüksəlməsində, təsərrüfat və elmi-texniki əlaqələrin genişləndirilməsində və s. əsas mənbə kimi çıxış edir.

Lakin sosial-iqtisadi amillərə isə aşağıdakılar daxildir:

- resurs potensialı;
- idarəetmə metodları;
- fəaliyyətin əsasları;
- sair.

Sosial-iqtisadi amillər müəssisədə əməyin, istehsalın və idarəetmənin təşkilinin məqsəduyğun formalarını müəyyənləşdirir və istehsal münasibətlərinin daima inkişafını zəruri edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində idarəetmənin xüsusi yeri onunla əlaqədardır ki, ancaq idarəetmə yolu ilə müəssisədə əlaqələri və iqtisadi proseslərin inteqrasiyasını

təmin etmək olar. Müəssisənin idarəolunması onun daxili resurslarını xarici mühit ilə əlaqələndirir və bura daxildir; iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi, rəqabət və s.

Bazar iqtisadiyyatı müəssisənin səmərəli idarəolunması üçün lazımi səviyyədə imkanlar yaradır. Müasir dövr müəssisənin bütün istiqamətlərdə idarəolunmasının keyfiyyətinin yüksəldilməsini tələb edir.

Müəssisənin idarəolunmasının ən mühüm istiqamətini maliyyənin idarəolunması təşkil edir. *Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisənin idarəolunması bacarığı özünü iki istiqamətdə göstərir:*

- müəssisənin daxili potensialından tam istifadə etmək;
- qəbul olunan idarə qərarlarının iqtisadi cəhətdən əsaslandırılması.

Yuxarıda göstərilən istiqamətlər isə öz növbəsində müəssisədə maliyyənin idarəolunmasının üsul və metodlarının təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Müəssisənin maliyyəsinin idarəolunması bir prosesdir və əsas məqsəd müəssisənin maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmaq və müəyyən maliyyə nəticələrini əldə etməkdir.

Firma, şirkət və müəssisələrin maliyyəsinin idarəolunmasının əsasını maliyyə münasibətlərinin idarəolunması konsepsiyası və uyğun maliyyə və iqtisadi köçürmələr təşkil edir.

Maliyyənin idarəolunması plan və faktiki pul və qeyri-pul proseslərinin idarə edilməsi deməkdir.

Maliyyənin idarəolunması idarəetmənin bir sahəsidir və xüsusi metod, üsul və s. istifadə etməklə həyata keçirilir.

Maliyyənin idarəolunması özü də bir sistemdir və bu sistemdə obyektə keyfiyyət təsiri böyük əhəmiyyət kəsb edir. Beləliklə, müəyyən nəticə əldə etmək məqsədi ilə obyektə təsirin metod və üsullarının məcmuu maliyyənin idarəolunmasının mahiyyətini ifadə edir.

Maliyyənin idarəolunması aşağıdakılarla əlaqədardır:

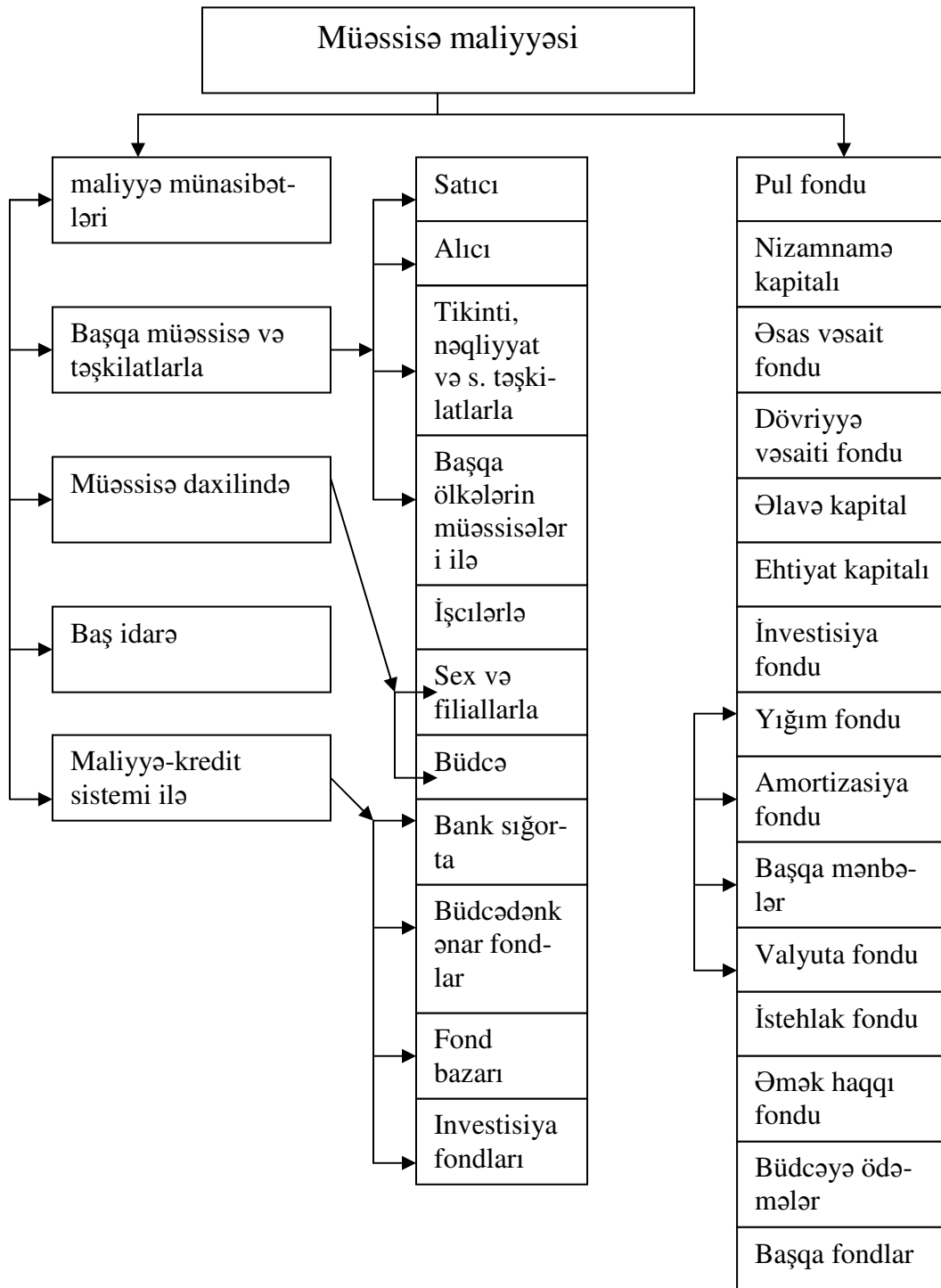
1. Dövlətin maliyyəsi siyasəti;
2. İqtisadi və sosial siyasətin mənafeyi üçün maliyyədən istifadə;
3. Maliyyə planlaşdırılması;

4. Maliyyə qanunvericiliyini hazırlamaq;
5. Dövlət büdcəsinin tərtibi və icrası;
6. Dövlət borcunun idarə olunması;
7. Vergilərin idarə olunması;
8. İstiqrazlar və s. idarə olunması.

Maliyyənin idarə olunması dedikdə, maliyyədən iqtisadiyyatın idarə olunmasında alət kimi istifadə başa düşülür. Deməli, burada ictimai təkrar istehsal prosesinə maliyyənin təsiri nəzərdə tutulur. Belə təsir kəmiyyət və keyfiyyət istiqamətlərində müəyyən edilir. Məsələn, maliyyənin köməyi ilə müəssisənin işinin keyfiyyət göstəricilərinə təsir göstərmək olar və nəticədə təsərrüfat subyektinin gəliri, mənfəəti artar və rentabelliği yüksəlir. İdarəetmə aləti ki, maliyyənin keyfiyyət təsiri müəssisə üçün iqtisadi cəhətdən daha məqsədə uyğundur. Maliyyənin keyfiyyət təsiri daxili ehtiyatların sərfərbərliyə alınması və istehsalın bütün sahələrində aktivliyin yüksəldilməsini nəzərdə tutur. Belə təsir müəssisədə iqtisadi həvəsləndirmə fondlarının həcmi keyfiyyət göstəricilərindən asılıdır, maliyyə resurslarının artmasında maraq yaradır, dövlətin mənafeyi ilə müəssisə işçilərinin mənafeyinin uyğunlaşmasına şərait yaradır.

Maliyyənin idarə olunmasına iki istiqamətdə baxmaq olar. İdarəetmə aləti kimi maliyyənin xarici və daxili təşkili (maliyyənin özünün idarə olunması) bir-biri ilə qarşılıqla əlaqədədir. Maliyyənin daxili təşkili bütün təkrar istehsal prosesinə maliyyə mexanizminin aktiv təsiri məqsədinə tabedir. Hər bir təsərrüfat subyekti (müəssisə, firma, şirkət, səhmdar cəmiyyət və s.) iqtisadi sistemin elementini təşkil edir. Kommersiya fəaliyyəti göstərən hər bir müəssisə təsərrüfat, istehsal və maliyyə fəaliyyətində öz tərəfdaşları ilə qarşılıqla münasibətlərdə olur. Maliyyə resurslarının formalaşması və istifadəsi prosesində müəssisənin digər bazar subyektləri ilə maliyyə münasibətləri baş verir. Müəssisədə baş verən bütün maliyyə münasibətlərinin səmərəli təşkili ancaq maliyyənin idarə olunmasından birbaşa asılıdır.

Müəssisələrdə maliyyənin idarə olunması sxemi

Müəssisə maliyyəsinin idarə olunması subyektinin funksiyaları fəaliyyətin ümumi növüdür və təsərrüfat proseslərində və maliyyə fəaliyyətində insanların münasibətinə təsirin aparılması istiqamətini ifadə edir. Bu funksiyalar

sonrakılardan ibarətdir: məlumatların toplanması, sistemləndirilməsi, verilməsi və saxlanması, qərarların qəbul edilməsi və s.

Maliyyənin idarə olunmasında idarə subyektinin funksiyalarına daxildir; planlaşma, proqnozlaşdırma, təşkil olunma, tənzimləmə, stimullaşma, nəzarət və s.

Bazar şəraitində müəssisələrin maliyyəsinin idarə olunmasının təşkili müəyyən prinsiplər əsasında qurulur. Bu prinsiplərə daxildir; təsərrüfat sərbəstliyi; özünümaliyyələşmə; maddi-maddi məsuliyyət; fəaliyyətin nəticələri üçün maraqlı olmaq; maliyyə ehtiyatlarının təşkili və s. belə ki, müasir dövrdə mülkiyyət formasından asılı olmayaraq sahibkarlıq fəaliyyəti göstərən bütün müəssisələr təsərrüfat və maliyyə sferasında real sərbəstliyə malikdir. Müəssisənin fəaliyyətinin bütün istiqamətlərində sərbəstliyi kommersiya hesabının xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Kommersiya hesabının əsas məqsədi mənfəət əldə etməkdir. Mənfəətin əldə edilməsi üçün müəssisə özü sərbəst qaydada müəyyən edir; nə istehsal etməli, hansı həcmdə istehsal etməli və kimə satmalı. Deməli, müəssisə mənfəətin alınması üçün xərclərini, onların istiqamətlərini və maliyyələşmə mənbələrini sərbəst qaydada müəyyən edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisələrin öz fəaliyyətlərində sərbəst olmalarına baxmayaraq, dövlət, vergilər, amortizasiya siyasəti, büdcədən kənar fondlar, kredit və s. istiqamətlərdə onların fəaliyyətində iştirak edir.

Təsərrüfat subyektlərində maliyyənin təşkilinin ən mühüm prinsiplərindən birini özünümaliyyələşmə təşkil edir. Belə ki, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün özünümaliyyələşmənin təmin olunması və ən mühüm şəraitlərdən biridir. Özünümaliyyələşmə istehsal və satış xərclərinin ödənilməsini, istehsalın genişləndirilməsini, maliyyə-kredit orqanları qarşısında öhdəliçiliklərin yerinə yetirilməsini, müəssisədə iqtisadi həvəsləndirmə fondlarının təşkilini nəzərdə tutur və bütün istiqamətlərdə investisiyaların xüsusi vəsait, yəni mənfəət, amortizasiya ayırmaları və s. hesabına aparılmasını tələb edir. Beləliklə, bazar münasibətləri şəraitində təsərrüfatçılığın təşkilati-hüquqi formalarından asılı olmayaraq kommersiya fəaliyyəti göstərən müəssisələr özünümaliyyələşmə prinsipi əsasında işləyirlər ki, bu da özündə aşağıdakı xərclərin ödənilməsini nəzərdə tutur:

- məhsul istehsalı və satışı ilə əlaqədar xərcləri;
- istehsalın genişləndirilməsi xərcləri;
- iqtisadi həvəsləndirmə fondlarının təşkil xərcləri;
- maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar xərclər;
- sair xərclər.

Özünümaliyyələşmə yuxarıda qeyd edilən xərclərin müəssisənin öz xüsusi pul vəsaiti hesabına ödənilməsinə nəzərdə tutur. Lakin, müəssisələr xəruri hallarda öz dövriyyələrinə kredit də cəlb edilə bilərlər.

Bazar münasibətləri şəraitində sahibkarlıq fəaliyyəti maliyyənin təşkilinin ən mühüm prinsiplərdən biri olan maliyyə ehtiyatlarının təşkilini zəruri edir.

Çünki, müasir dövr sahibkarlardan risk tələb edir. Lakin riskin nəticəsi mənfəət və ya zərərlə başa çata bilər. Bu isə müəssisələrdə maliyyə ehtiyatlarının təşkilini tələb edir. Müəyyətləşmə formasından asılı olmayaraq bütün müəssisələr xalis mənfəət hesabına maliyyə ehtiyatını formalaşdırır.

Müəssisə öz təsərrüfat – maliyyə fəaliyyətinin nəticələri üçün maddi məsuliyyət daşıyır ki, bu da kommersiya fəaliyyəti göstərən müəssisələrdə maliyyənin təşkilinin mühüm prinsiplərindən biridir. Bunun üçün müəssisələrdə müəyyən məsuliyyət sistemi var, yəni, bu prinsip müəyyən maliyyə metodları ilə təmin edilir. Belə ki, əgər müəssisə müqavilə və hesablaşma intizamını pozarsa, vergi öhdəliklərini yerinə yetirməzsə və s. o zaman ona qarşı müəyyən maliyyə sanksiyaları tətbiq ediləcəkdir. Yəni o cərimə və s. ödəməlidir.

İşin nəticələrinə görə ayrı-ayrı işçilər və müəssisə rəhbəri də məsuliyyət daşıyır. Məsələn, müəssisə rəhbəri vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə inzibati məsuliyyət daşıyır.

Müəssisələrdə maliyyənin təşkilinin mühüm prinsipini fəaliyyətin nəticələri üçün maraq təşkil edir. Bazar münasibətləri şəraitində sahibkarlıq fəaliyyətinin məqsədi təsərrüfat fəaliyyətini mənfəətlə başa çatdırmaqdır. Deməli, müəssisə kollektivi və rəhbərliyi müəssisənin iş fəaliyyətinin nəticələrinin mənfəətli olması üçün maraqlıdırlar. Maddi marağı isə ancaq müəssisə gəlirinin və mənfəətinin həm

dövlətin və həm də müəssisənin mənafeyinə cavab verən sistemlə bölüşdürülməsi yolu ilə təmin etmək olar.

Əgər müəssisənin maliyyə vəziyyəti pisləşərsə və maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirə bilməzsə, o zaman ona qarşı hətta müflisləşmə sanksiyası da tətbiq oluna bilər.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin nəticələri üçün işçilər, müəssisə rəhbərləri, dövlət və s. maraqlıdırlar. Məsələn, işçilər üçün yüksək əmək haqqının müəyyən edilməsi; müəssisə üçün dövlət tərəfindən optimal vergi siyasətinin tətbiq edilməsi; dövlətin mənafeyi müəssisənin rentabelli işləməsi ilə təmin edilir.

Maliyyənin təşkilinin prinsipləri mülkiyyət formalarından və iqtisadiyyatın sahələrindən asılı olmayaraq bütün müəssisə və təşkilatlara aiddir. Lakin müəssisələrin təşkilati-hüquqi formaları və sahə xüsusiyyətləri də hər bir müəssisədə maliyyənin təşkilinə birbaşa təsir göstərir, yəni müəssisələrdə maliyyənin idarə olunmasının təşkili bir sıra faktorlardan asılıdır və onlara aşağıdakıları göstərmək olar;

- müəssisələrin müəyyən təşkilati-hüquqi formalara aid olması;
- müəssisələrin mülkiyyət hüquqi olan müəyyən subyektlərə məxsus olması;

Cədvəl 2.3.1.

Mülkiyyət növləri üzrə müəssisələrin sayı

(yanvarın 1-nə)

	2011	2012	2013	2014
Dövlət	10942	9230	9208	9087
Bələdiyyə	1759	1756	1755	1758
Xüsusi	74310	59407	62143	68642
Xarici	4693	3937	4404	4922
Qarışıq	1712	1302	1456	1601

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2014.

Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, dövlət müəssisələrinin sayı 2011-ci illə müqayisədə 2014-cü ildə 9087-yə, xüsusi müəssisələrin sayı 74310-dan 68642-yə, qarışıq müəssisələrin sayı isə 1712-dən (2011-ci il) 1601-ə (2014-cü ildə çatmışdır.

Müəssisələrdə maliyyənin idarə olunması maliyyə mexanizminin köməyi ilə həyata keçirilir. Maliyyə mexanizmi iqtisadi-təsərrüfat mexanizminin tərkib hissəsidir. Maliyyə mexanizmi maliyyə münasibətlərinin təşkilinin forma, metod və üsulların məcmusundan ibarətdir. Maliyyə münasibətlərinin təşkilinin forma və metodları iqtisadi və sosial inkişaf üçün əlverişli şəraiti təmin edir.

Maliyyə mexanizmi sisteminə maliyyə münasibətlərinin təşkili üçün istifadə edilən forma, metod və növlər daxildir. Beləliklə, maliyyə mexanizminin quruluş çox mürəkkəbdir. Maliyyə mexanizminin quruluşuna müxtəlif maliyyə münasibətlərinə uyğun elementlər aiddir. Maliyyə münasibətlərinin sfera və həlqələrindən asılı olaraq maliyyə münasibətləri ayrılır; müəssisənin maliyyə mexanizmi; sığorta mexanizmi; dövlət maliyyəsi mexanizmi.

İctimai təkrar istehsalə təsiri nöqtəyi-nəzərindən maliyyə mexanizmini araşdırdıqda onun funksional həlqələri müəyyən edilir: resursların sərfərbərliyə alınması; maliyyələşmə, stimullaşma.

Maliyyə mexanizminin mühüm tərkib hissəsini müəssisə maliyyəsi mexanizmi təşkil edir. Müəssisə maliyyəsinin idarə olunması maliyyə mexanizmi vasitəsilə həyata keçirilir. Müəssisənin maliyyəsinin idarə olunması sisteminə daxildir; maliyyə metodları; maliyyə alətləri; hüquqi təminat; maliyyənin idarə olunmasının məlumat təminatı.

Maliyyə metodlarına daxildir: maliyyə uçotu, maliyyə təhlili, maliyyə nəzarəti, maliyyə planlaşdırılması, maliyyə tənzimlənməsi, hesablaşmalar sistemi, kreditləşmə, sığortalaşma və s.

Maliyyə alətlərinə isə mənfəət, vergi, kredit, faiz, qiymət, maya dəyəri, qiymətli kağızlar, debitor borcu, kreditor borcu, dividend, sığorta ödənişləri və s. daxildir.

Maliyyə mexanizmi maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi üçün istifadə edilir.

Dövlət öz funksiyalarını həyata keçirmək üçün maliyyədən istifadə edir. Qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün dövlət maliyyə siyasətindən istifadə edir. İqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olan maliyyə siyasəti vasitəsilə cəmiyyətin sosial və iqtisadi inkişafına təsir göstərilir.

Maliyyə siyasəti dövlətin fəaliyyətinin xüsusi sferasıdır. Maliyyə siyasəti maliyyə resurslarının səfərbərliyə alınması, onların səmərəli bölüşdürülməsi və dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün istifadəsinə yönəldilir.

Müəssisə təsərrüfat subyekti kimi xüsusi maliyyə resurslarına malikdir və ona görə də özünün maliyyə siyasətini müəyyən edə bilər.

Müəssisənin maliyyə siyasəti – maliyyə resurslarının formalaşmasına, səmərəli və effektiv istifadəsinə yönəldilən metodların məcmusundan ibarətdir.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənilməsinin məqsədi-müəssisənin strateji və faktiki məqsədlərinin əldə edilməsinə yönəldilən maliyyənin idarə olunmasının effektiv sistemini qurmaqdır.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasəti sadəcə maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi deyildir, müəssisə maliyyəsinin idarə olunması siyasəti biznesin fəaliyyətdə olan vəziyyətinin transformasiyası üzrə qəbul edilən maliyyə qərarları sistemindən ibarətdir.

Öz məzmununa görə müəssisənin maliyyə siyasəti onun mahiyyətini əks etdirən əsas istiqamətləri çərçivəsində həyata keçirilir:

- maliyyə münasibətlərinin dəyişdirilməsi;
- maliyyə münasibətlərinin sabitləşdirilməsi;
- maliyyə sağlamlaşdırılması.

Maliyyə münasibətlərinin dəyişdirilməsi müəssisə daxilində maliyyənin təşkilində geniş sahədə dəyişiklikləri nəzərdə tutur. Bu tədbir eyni zamanda müəssisənin maliyyə, pul tədavülü və kredit sahəsində münasibətlərin dəyişməsi üzrə tədbirlərin qəbul edilməsini də nəzərdə tutur.

Maliyyə münasibətlərinin sabitləşdirilməsi maliyyə münasibətləri və prosesləri xarakterində və tərkibində köklü dəyişiklikləri deyil, ancaq istehsal və maliyyə fəaliyyətinin kəmiyyət parametrlərinin pisləşməsinə yol verməmək məqsədi ilə onların yaxşılaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Maliyyənin sağlamlaşdırılması siyasəti – pis maliyyə şəraitində müəssisənin maliyyəsinin idarə olunması siyasətidir. Bu siyasət, eyni zamanda maliyyə sabitliyinin pozulması, iflas və müflisləşmə perspektivini də nəzərdə tutur. Maliyyə sağlamlaşdırılması siyasəti məcburi tədbirdir və müəssisədə maliyyə münasibətlərinin mövcud bazasında həyata keçirilə bilər.

Müəssisənin maliyyəsinin idarə olunması maliyyə mexanizmi vasitəsilə həyata keçirilir.

Müəssisənin maliyyə mexanizmi - maksimum mənfəət əldə etmək üçün müəssisənin maliyyəsinin idarə olunması sistemidir.

Müəssisə maliyyəsi mexanizmi bütün maliyyə mehanizmində mərkəzi yer tutur. Bu, maddi istehsal sferasının maliyyəsinin bütün maliyyə sistemində aparıcı rolu ilə əlaqədardır. Müəssisənin maliyyə mexanizmi müəssisədə pul fondları ilə əlaqədar maliyyə münasibətlərinin idarə olunması deməkdir.\

Maliyyə mexanizmi bir tərəfdən obyektivdir, yəni, obyektiv iqtisadi qanunların tələbləri əsasında qurulur, digər tərəfdən isə o subyektiv xarakter daşıyır, yəni hər hansı bir dövrdə müəyyən vəzifələrin həlli üçün dövlət tərəfindən müəyyən edilir və həmin vəzifələrin həllində müxtəlif forma və metodlardan istifadə edilir. Maliyyə münasibətlərinin qarşılıqlı fəaliyyətinin təşkili maliyyə kateqoriyalarından (mənfəət, vergi, dövrü vəsaiti, amortizasiya ayırma, nağsız hesablaşmalar və s.) və normativlərdən (rentabellik, büdcəyə ödəmə), müxtəlif stimullar, sanksiyalar və s. maliyyə alətlərindən istifadə etməklə əldə edilir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsal vasitələri, kapital, əmək və s. bazarların formalaşması, mülkiyyətin müxtəlif formalarının mövcud olması, qiymətlərin sərbəstləşməsi və s. müəssisələrdə maliyyənin idarə olunması mexanizminin də dəyişməsinə də zəruri etdi.

Bazar iqtisadiyyatı metodlarına uyğun maliyyə resurslarının səmərəli idarə olunması maliyyə menecmenti çərçivəsində həyata keçirilir.

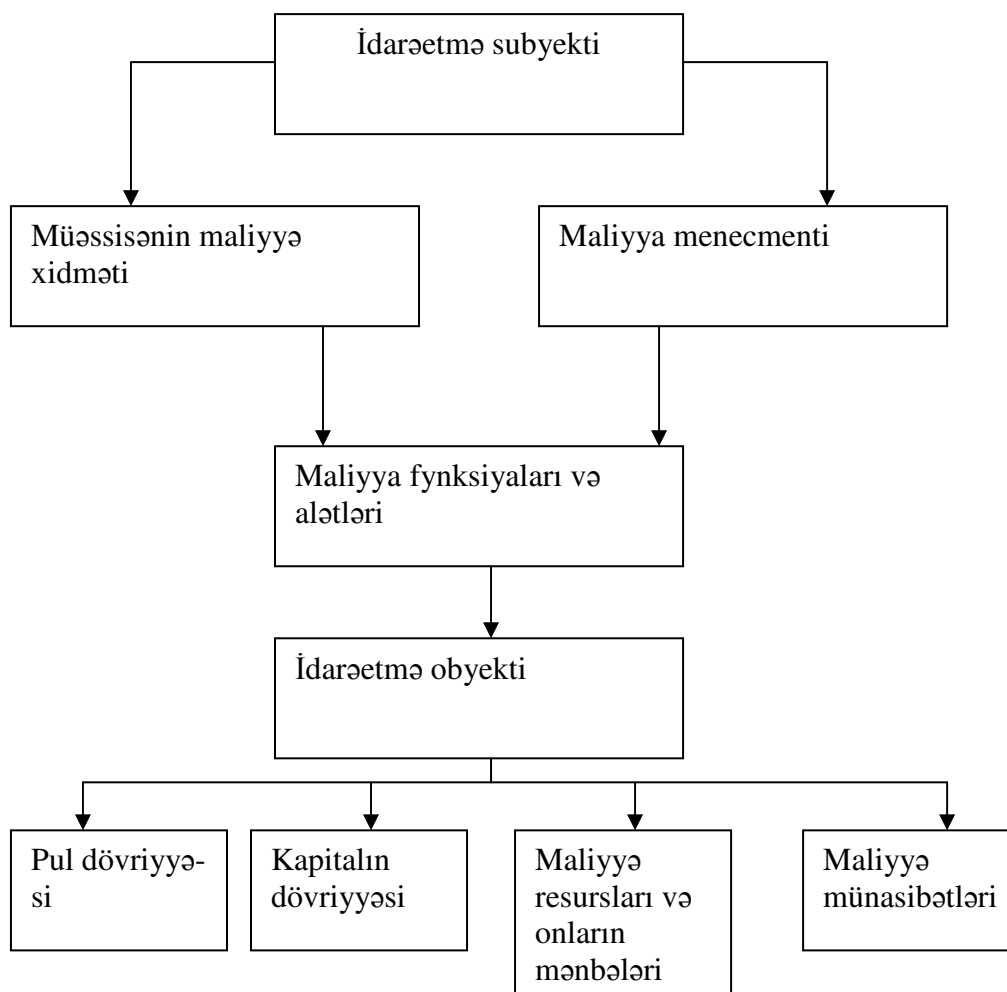
Maliyyə menecmenti – strateji və cari məqsədlərə çatmaq üçün müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində meydana çıxan pul axının hərəkətinin idarə olunmasının səmərəli sistemini əks etdirir. Başqa sözlə, maliyyə menecmenti maksimum gəlir əldə etmək üçün müəssisənin maliyyə vəsaitinin optimallaşdırılması ilə əlaqədardır.

Maliyyə menecmentinin mahiyyəti maliyyə metodların köməyi ilə maliyyə vasitələrindən istifadə etməklə müəssisənin maliyyə münasibətlərinin idarə etmə sistemini ifadə edir. Maliyyə menecmentinin məzmunu onun mahiyyətindən daha genişdir. Belə ki, onun məzmunu maliyyə menecmentinin müəssisənin ümumi idarə etmə sistemindəki yerindən asılıdır. Belə ki, maliyyə menecmenti müəssisənin ümumi idarəetmə sisteminin ayrılmaz hissəsi kimi çıxış edir və maliyyə resurslarının hərəkətini və bu hərəkət zamanı yaranan maliyyə münasibətlərini prosesinin rəşional idarə etmə sistemini özündə ifadə edir. Bu da maliyyə menecmentini müəssisənin ümumi idarəetmə sistemində ən vacib həlqəyə çevrilir.

Müasir maliyyə menecmentinin məzmunu bazar şəraitinə keçidlə əlaqədar yaranan yeni problemlərin həlli və maliyyə təhlilinin metodlarının daha da dərinləşməsi ilə xarakterizə olunur. Belə problemlər kimi kapitalın və gəlirin diskontlaşdırılması, kapitalın dəyərinin təyini vasitəsilə kapitalın strukturunun idarə olunması, iqtisadi diaqnostikanın metodlarına malik olmaq, maliyyə risklərinin idarə olunması və s. çıxış edir. Bunların təcrübi idarə etmədə həll olunması müəssisələrdə maliyyə menecmentinin səmərəliliyini artırır.

Beləliklə, *maliyyə menecmenti* – müəssisənin pul vəsaitlərinin dövriyyəsinin təşkili və maliyyə resurslarının formalaşması, bölgüsü və istifadəsi ilə əlaqədar idarəetmə qərarlarının işlənməsi və reallaşdırılmasının metod və prinsiplər sistemini əks etdirir. Maliyyə menecmenti pul dövriyyəsinin təşkili, maliyyə resurslarının formalaşması və istifadəsinin idarə olunması prosesidir.

Maliyyə menecmentinin sxeması

Maliyyə menecmentinin məzmunu və prinsiplərinə əsasən onun məqsəd və vəzifələri formalaşır.

Maliyyə menecmenti – maliyyə ilə bağlı peşə fəaliyyətinin növü olmaqla müəssisənin maliyyəsinin idarəedilməsi ilə məşğuldur. Bazar münasibətləri şəraitində hər bir sahibkarın başlıca vəzifəsi maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması əsasında mənfəət artımını, investisiya layihələrinin səmərəliliyini

artırmaqdan, maliyyə resurslarını, dövrüyyə aktivlərini səmərəli halda idarə etməkdən ibarətdir.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti maliyyə resurslarının formalaşması və istifadəsi ilə əlaqədar onun funksiyalarının praktiki reallaşdırılması üçün həyata keçirilən prosesləri ifadə edir. Bu fəaliyyət müəssisənin nizamnamə kapitalının formalaşdırılması anından ləğv olunması anına qədər müstəqil təsərrüfat subyekti kimi onun həyatının bütün mərhələlərində həyata keçirilir. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesi ölkənin maliyyə sisteminin müxtəlif subyektləri və maliyyə münasibətlərinin geniş spektri ilə səciyyələnir.

Beləliklə, maliyyənin idarə olunması – kompleks anlayışdır. Maliyyənin idarə olunmasına iqtisadiyyatın idarə olunması aləti kimi, maliyyədən istifadə daxildir, yəni burada bütün ictimai təkrar istehsal prosesinə maliyyənin təsiri nəzərdə tutulur. Belə təsir kəmiyyət və keyfiyyət nöqtəyi-nəzərindən müəyyən edilir. Maliyyə mexanizmi vasitəsilə milli gəlirdə müəssisənin payının azaldılması və ya artması yolu ilə onun inkişafını məhdudlaşdırmaq və ya genişləndirmək olar. Bununla yanaşı, maliyyənin köməyi ilə müəssisənin işinin keyfiyyət göstəricisinə təsir etmək olar və nəticədə təsərrüfat subyektinin gəliri artır.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti pul daxilolmalarının mənbələrinin axtarılması, səfərbərliyə alınması və xərclənməsi üzrə ağıllı hərəkəti nəzərdə tutur. Maliyyə fəaliyyətinin təşkilatı, plan, uçot funksiyalarının həyata keçirilməsi istehsal, texniki, sosial və iqtisadi tədbirlərin yerinə yetirilməsi pul resursları ilə təmin edilir. Eyni zamanda, onun əsas vəzifəsi təsərrüfat subyektinin arasıkəsilmədən fəaliyyətini təmin etmək və müsbət maliyyə nəticələrinə nail olmaqdan ibarətdir. Müəssisənin maliyyə fəaliyyəti pul resurslarının hərəkəti ilə əlaqədardır və istehsal fəaliyyəti ilə paralel baş verir. Bununla əlaqədar olaraq, qəbul edilən maliyyə qərarları həm pul vəsaitlərinin hərəkətini nizamladır.

Beləliklə, müəssisənin maliyyə fəaliyyəti təsərrüfat prosesinin maliyyə resursları ilə təmin edilməsinə, riskin səviyyəsinin aşağı salınmasına və istehsalın nəticələrinin yüksəldilməsinə yönəldilir. Bu və ya digər vəzifələrin yerinə yetirilməsi çox mürəkkəbdir. Çünki, rəqabət güclənir, maliyyə və təsərrüfat

əlaqələri mürəkkəbləşir. Maliyyə institutlarının və onların göstərdikləri xidmətlərin formalarının artması, yeni maliyyə əməliyyatlarının tətbiqi müəssisənin maliyyə fəaliyyətini çətinləşdirir və eyni zamanda onun fəaliyyətində qlobal məqsədlərə nail olunmağın əhəmiyyətini artırır.

Yuxarıda qeyd olunanlar müasir dövrdə fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərində maliyyə fəaliyyətinin idarə olunmasının səmərəli sisteminin təşkilinin məqsədəuyğun və zəruri səbəblərindəndir. Söhbət, müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunmasının yüksək forması kimi maliyyə menecmentinin təcrübədə tətbiqi və istifadəsindən gedir.

Hər bir təsərrüfat sistemində müəssisə öz maliyyə fəaliyyətini təşkil etməlidir. Bu fəaliyyət qoyulmuş vəzifələrə nail olmağa müsbət təsir göstərir.

III FƏSİL

MÜASİR DÖVRDƏ MÜƏSSISƏNİN MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN İDARƏOLUNMASI SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ ONLARIN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

§3.1. Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması siyasətinin əsas istiqamətləri

Müasir dövrün maliyyə siyasəti maliyyə strategiyası və mövcud iqtisadi şərait nəzərə alınmaqla hazırlanır.

Dövlətin maliyyə siyasətində sahibkarlıq fəaliyyətinin sərbəstliyi, təsərrüfatçılığın müxtəlif formalarının tətbiqi, rəqabətin inkişafının məhsulun keyfiyyətinin və çeşidinin yaxşılaşdırılmasına təsiri ilə əlaqədar məsələlər öz əksini tapır. Dövlətin iqtisadi siyasətinin mühüm tərkib hissəsini maliyyə siyasəti təşkil edir.

Maliyyə siyasəti – maliyyə münasibətləri sahəsində dövlətin fəaliyyətinin sərbəst sferasıdır. Dövlətin bu fəaliyyəti ölkədə sosial və iqtisadi inkişaf proqramlarının müəyyən maliyyə resursları ilə təmin olunmasına yönəldilir.

Maliyyə siyasəti ictimai fəaliyyətin bütün sahələrində (iqtisadiyyat, sosial sfera, müdafiə, beynəlxalq münasibətlər, idarəetmə və s.) dövlətin siyasətinin həyata keçirilməsi üçün vacib vasitədir.

Müasir dövrdə maliyyə siyasətinin vəzifələrinə daxildir:

1. Maksimum səviyyədə mümkün maliyyə resurslarının formalaşması üçün şəraitin təmin edilməsi;
2. Maliyyə resurslarının bölüşdürülməsi və istifadəsinin səmərəli sisteminin müəyyən olunması;
3. İqtisadi və sosial proseslərin maliyyə metodları ilə tənzimlənməsi və stimullaşdırılmasının təşkili;
4. Strategiyanın dəyişən məqsəd və vəzifələrinə uyğun maliyyə mexanizminin işlənilməsi və inkişafı.
5. Maliyyənin idarəolunmasının səmərəli sisteminin yaradılması.

Müəssisə və təşkilatların maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasəti özünü də bir sıra istiqamətlərdə işlənilib hazırlanır. Həmin istiqamətlərə aşağıdakılar daxildir:

- uçot siyasəti;
- kredit siyasəti;
- dividend siyasəti;
- idarəetmə siyasəti;
- dövrüyyə vəsaitinin, kreditor və debitor borcları siyasəti;
- amortizasiya siyasəti;
- xərclər siyasəti;
- sair.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətinin mühüm tərkib hissəsini kredit siyasəti təşkil edir.

Müəssisələr öz təsərrüfat maliyyə fəaliyyətində xüsusi kapital ilə yanaşı, borc kapitalından da istifadə edirlər. Borc kapitalı müddətindən asılı olaraq uzunmüddətli (1 ildən yuxarı) və qısamüddətli (1 ildən aşağı) kreditlərə ayrılırlar. Qısamüddətli kredit dövrüyyə kapitalına, uzunmüddətli kredit isə əsas kapitala verilir.

Xüsusi və borc kapitalı arasında düzgün nisbət müəyyən edilməlidir. Əgər müəssisənin xüsusi kapitalı onun zəruri tələbatı həcmdədirsə, deməli, müəssisə maliyyə sabitliyinə malikdir.

Cədvəl 3.1.1.

İqtisadiyyata kredit qoyuluşları

*(ilin axırına, mln.manat)**

	2005	2010	2011	2012	2013
İqtisadiyyata kredit qoyuluşları O cümlədən:	1440,9	9163,4	9850,3	12243,7	15422,9
Qısamüddətli yekuna görə faizlə	913,2 63,4	2567,1 28,0	2951,2 30,0	3508,3 28,7	3335,4 21,6
Uzunmüddətli Yekuna görə faizlə	527,7 36,6	6596,3 72	6899,1 70	8735,3 71,3	12087,5 78,4

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2014.

Yuxarıdakı cədvəl məlumatları Azərbaycan iqtisadiyyatında müəssis və təşkilatlara 2005-2013-cü illərdə verilən qısamüddətli və uzunmüddətli kreditlərin dinamikasını xarakterizə edir. Belə ki, müəssisələrə verilən qısamüddətli kreditlərin xüsusi çəkisi kredit qoyuluşlarının ümumi həcmində 2005-ci ildə 63,4%-i, təşkil etdiyi halda, bu rəqəm 2013-cü ildə 21,6 faizə bərabər olmuşdur ki, belə vəziyyəti də qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Lakin iqtisadiyyata yönəldilən uzunmüddətli kreditlərin həcmi isə ümumi həcmdə əgər 2005-ci ildə 36,6% olmuşdursa, 2010, 2011, 2012 və 2013-cü illərdə onun xüsusi çəkisi 70-74%-i təşkil etmişdir.

Müəssisədə borc vəsaitinin idarə olunması üçün kredit siyasəti işlənir. Kredit siyasəti hazırlanan zaman birinci növbədə müəssisənin balansının passivinin quruluşu təhlil edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, balansın passivinin IV bölməsində uzunmüddətli, V bölməsində isə qısamüddətli passivlər göstərilir.

Qısamüddətli passivlərə borc vəsaiti (bank krediti, 12 ay ərzində ödənilməli istiqrazlar), müəssisənin satıcılara, podratçılara, büdcəyə, əməyin ödənilməsinə olan kreditor borcları daxildir.

Beləliklə, balansın passivinin quruluşu təhlil edildikdən sonra, xüsusi və cəlb olunmuş vəsaitin payı müəyyən olunur və son nəticədə xüsusi dövriyyə vəsaitinin çatışmamazlığı hesablanılır. Hesablamalar əsasında müəssisənin borc vəsaitinə olan tələbatının həcmi müəyyən olunur. Müəssisə əmək haqqının ödənilməsinə, mövsümü işlər üçün kreditlərdən, veksəl kreditindən, qiymətli kağızların girovuna kreditdən istifadə edə bilər. Bəzən müəssisələr xüsusi vəsaiti zəruri həcmdə olduğu halda belə kredit almağı məqsəduyğun hesab edirlər. Lakin müəssisə kredit o zaman alır ki, banka ödəyəcəyi faizdən yuxarı aldığı kreditlərdən səmərə götürsün.

Müəssisənin kredit siyasəti aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- kredit təşkilatının seçilməsi;
- kreditə görə faiz stavkasının həcmi;
- kreditin silinmə müddətləri.

Cədvəl 3.1.2.

Müəssisə və təşkilatların vaxtı keçmiş borcları (kreditör borcları)
*(ilin axırına, mln.manat)**

İLLƏR	Borcların məbləği
2005	68,2
2010	492,9
2011	633,8
2012	748,8
2013	792,8

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2014.

Yuxarıdakı cədvəl məlumatları müəssisə və təşkilatların başqa təşkilatlara vaxtı keçmiş borclarının dinamikasını xarakterizə edir. Belə ki, 2005-ci ildə mövcud borcların həcmi, əgər 68,2 milyon manat olmuşdursa, bu məbləğ 2010-cu ildən başlayaraq 633,8 mln.manatdan 2013-cü ildə 792,8 milyon manata çatmışdır. 2005-ci illə müqayisədə isə 2013-cü ildə vaxtı keçmiş borcların məbləği 724,6 milyon manata qədər artmışdır ki, belə vəziyyəti də bir çox müəssisələr üçün qənaətbəxş hesab etmək olmaz.

Dividend siyasəti.

Səhmdar cəmiyyətində səhmdarlar əldə etdikləri mənfəəti bölüşdürərək dividend əldə edirlər. Dividendlər səhmdarların müəyyən səhmdar cəmiyyətə qoyduqları kapitaldan gələn yeganə gəlir bazasıdır. Bu gəlir ya pul, ya da səhm formasında ödənilə bilər. Dividendlərin ödənmə mənbəyi heç bir halda investisiya kapitalı yox, yalnız bölüşdürülməmiş mənfəətdir. Müəssisə səhmdarları konkret müəssisəyə qoyduqları kapitalın gəlirini dividendlər şəklində alırlar. Məlum olduğu kimi, şirkətin mənfəətindən ilk növbədə korporativ vergilər ödənilir, yerdə qalan hissədən şirkət mənfəətindən ilk növbədə korporativ vergilər ödənilir, yerdə qalan hissədən şirkət istədiyi kimi istifadə edir. Səhmdarların qərarı ilə qalan hissənin bir qismini yeni investisiyaların maliyyələşdirilməsinə yönəltmək olar. Bundan sonra isə dividend siyasətini təşkil edir. Dividend siyasətini seçərkən

maliyyə menecerləri, hər şeydən əvvəl səhm sahiblərinin arzularını nəzərə almalıdırlar. Əks halda onlar öz səhmlərini satmaqla səhmlərin bazar qiymətini endirə bilirlər. Dividend siyasətinin səviyyəsi şirkətin maliyyə proqramı və kapital qoyuluşu büdcəsi ilə, eləcə də pul vəsaitinin hərəkəti və səhm kapitalının ölçüsü ilə bağlıdır.

Müəssisənin dividend siyasəti səhmdar cəmiyyətlərində, istehsal kooperativlərində və istehlak cəmiyyətlərində hazırlanır. Onun seçilməsində aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- dividendin ödənilməsi səhmdar cəmiyyəti üzvlərinin və kooperativlərinin marağını təmin edir;

- yüksək məbləğdə dividend ödənilməsi təşkilatın inkişafına və yönəldilən mənfəətin payını azaldır.

Maliyyə siyasəti hazırlanarkən dividendlərin üstünlüklərini və çatışmamazlıqlarını qiymətləndirmək, dividendin ödənilməsinin optimal variantını tapmaq, müəssisənin perspektiv inkişafına məsrəfləri nəzərə almaq lazımdır.

Müəssisə strategiyasında dividend siyasəti mühüm tərkib hissədir. Pul vəsaitinin hərəkəti və investisiya tələbatı daimi deyilsə, şirkət müntəzəm yüksək dividendlər ödəməməlidir. Bu zaman müntəzəm aşağı dividend təyin etmək daha yaxşıdır. Onlar artırılarsa, həmişə bu səviyyəni saxlamaq lazım gələcək, çünki yüksək səviyyəyə vərdiş edən səhmdarlar sonralar dividendlərin həcmi azaldılanda buna etiraz edəcəklər.

Dividend siyasəti aşağıdakı göstərilən istiqamətlərdə aparıla bilər:

Sabit gəlir siyasəti – bir səhmin gətirdiyi cəlirlərin sabitliyi ilə ifadə olunur. Bir çox səhmdarlar üçün dividend daimi gəlir mənbəyi olduğundan investorlar, adətən siyasətin bu növünü dəstəkləyirlər. Bundan əlavə, səhmə sabit gəlir siyasəti müəssisələrə özlərini aşağı riskli şirkət kimi səciyyələndirmək imkanı verir. Hətta zərərə düşsələr belə, şirkətlər öz dividendlərinin miqdarını qoruyub saxlamalıdırlar.

Gəlirlərin daimi pay siyasəti mənfəətin bir hissəsindən səhmdarlara dividend şəklində daimi faiz ödənməsi deməkdir. Mənfəətin həcmi daimi olmadığına görə bu halda dividendlərin mütləq həcmi tez-tez dəyişilə bilər. Mənfəət azaldıqca

müvafiq olaraq dividendlərin həcmi tez-tez dəyişilə bilər. Mənfəət azaldıqca müvafiq olaraq dividendlərin həcmi də azalır, şirkət zərərə düşdükdə isə dividendin ümumiyyətlə kəsilməsi mümkündür.

Güzəşt siyasəti – dividend siyasətinin bu növündən istifadə edilərkən səhmlərə aşağı məbləğdə sabit dividend ödənilməsi və uğurlu illərdə faizlərin artırılması nəzərdə tutulur. Faiz ödəmələri müntəzəm aparılır. Belə siyasət bütövlükdə şirkətin fəaliyyət çevikliyini müəyyən etsə də, investorlarda dividendləri gözlədikləri məbləğdə ala biləcəklərinə şübhə yaradır. Səhmdarlar belə qeyri-müəyyənliyi xoşlamırlar. Bu siyasət yalnız gəlirlər dəyişkən olanda səmərə verə bilər.

Qalıq dividendi – siyasətindən şirkətin investisiya imkanları qeyri-sabit olanda istifadə edilir. Bu zaman şirkət mənfəət hesabına ilk növbədə özünün investisiyaya ehtiyacını ödəyir, yerdə qalan hissə dividendlərin verilməsinə yönəldilir.

Dividendlərin ödənilməsi ən əsas amillərdən biridir. Bir sıra amillər buna təsir edir:

- şirkətdə istehsal və ya xidmətin artım sürəti, onların keyfiyyəti. Şirkətin artım səviyyəsi nə qədər yüksəkdirsə, dividendlərin ödənilməsi ehtimalı da bir o qədər çoxdur.

Müəssisənin maliyyəsinin idarə edilməsi. Müəssisənin maliyyəsinin idarə edilməsinin müasir sistemi planlaşdırılma, normalaşdırma və tənzimləmə nəzəriyyələrinə əsaslanır.

Hazırkı dövrdə müəssisənin maliyyə vəziyyətinin möhkəmliyi yalnız istehsal və sosial inkişaf və işçilərin maddiyyə vəziyyətini müəyyən edən amil deyil, həm də həyat qabiliyyətinin şərtidir. Geniş təkrar istehsal üçün müəssisənin vaxtında vəsaitlə təmin edilməsi məqsədilə operativ maliyyə planı yaxud ödəniş təqvimini tərtib edilir. Operativ maliyyə planı növbəti aydan əvvəl tərtib edilir. Operativ maliyyə planı illik və rüblük maliyyə planlarına və başqa plan sənədlərinə əsaslanır. Planda xüsusi və borc vəsaitlərin dövriyyəsi (daxil olması və

xərclənməsi) əks etdirilir. «Maliyyə planı» cədvəlinin müvafiq göstəriciləri konkretləşdirilir.

Onun yerinə yetirilməsi prosesində aşağıdakılar müəyyən edilir:

1. Məhsulların satışı, xidmətlərin göstərilməsi və işlərin yerinə yetirilməsindən müəyyən pul vəsaitlərinin daxil olması;
2. Gəlirin və mənfəət planının yerinə yetirilməsi;
3. Dövriyyə vəsaitləri dövriyyəsinin sürətləndirilməsi;
4. Təsərrüfat fəaliyyətinin nəticəsinə və maliyyə vəziyyətinə təsir edən başqa göstəricilər müəyyən edilir.

Cari idarəetmə siyasətinin tərkib hissəsi olaraq operativ maliyyə planının köməyi ilə müəssisənin ödəmə qabiliyyəti təmin edilir və buna uyğun olaraq istehsal fəaliyyətinin fasiləsizliyi, büdcə, sığorta orqanları, sosial sığorta və pensiya fondu, başqa müəssisə və təşkilatlar qarşısındakı öhdəliklər təmin edilir.

Pul vəsaitlərinin müəssisənin kassasına və hesabına daxil olması, həmçinin qarşıdakı ödənişlər və xərclər nəzərdə tutulur. Bu, nəzərdə tutulan pul daxilolmaları ilə xərclər arasında uyğunluğu müəyyən etməyə, hər bir konkret tarixə ödəmə qabiliyyətini təminatına imkan verir. Əmək haqqına vəsaitin verilməsinin operativ planlaşdırılmasında əmələ gələn dəyişiklik nəzərə alınmaqla keçən ilin müvafiq ayının məlumatlarına əsasən qarşıdakı ödənişlərin məbləği nəzərdə tutulur. Büdcədən kənar fondlara ödənişlər müəyyən edilən məbləğdə planlaşdırılır.

Materiallara və xidmətlərə görə malgöndərən və podratçılara ödənilən vəsait müqaviləyə uyğun olaraq planlaşdırılır. Dövlət büdcəsinə ödəmələr – vergi faktiki məbləğdə, uzun və qısamüddətli kreditlərin ödənilməsi müqavilə öhdəliklərinə əsasən planlaşdırılır. Məhsulların satışından pul gəlirləri məhsulların satışı qrafikinə və bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq planlaşdırılır.

Maliyyə planının yerinə yetirilməsinin zəruri şərti – onun göstəricilərinə nəzarət edilməsidir. Qeyri-qənaətbəxş maliyyə göstəriciləri istehsal planının yerinə yetirilmədiyini, yaxud hesablaşma və kredit xidmətində nöqsanların olduğunu göstərir.

Vəsaitlərdən qənaətlə və düzgün istifadə edilməsinə, gəlirlərin və rüsumların daxil olmasına nəzarət edilməlidir. Məhsulların istehsalı və satışına, vəsaitlərdən qənaətlə istifadə edilməsinə və mənfəət planının yerinə yetirilməsinə, bank kreditlərinin vaxtında alınmasına, onların müəyyən edilən müddətdə qaytarılmasına, malgöndərənlərlə və podratçılarla, fəhlə və qulluqçularla hesablaşmaların vaxtında aparılmasının təmin edilməsinə, vəsaitin kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsinə keçirilməsi və onlardan istifadə edilməsinə, xüsusi dövriyyə vəsaitlərinin vəziyyətinə, əmtəə-material qiymətlərin maşın və avadanlıqların artıq və lazım olmayan ehtiyatlarının yaradılmasının qarşısının alınmasına, istehsal fondlarından səmərəli istifadə edilməsinə xüsusi nəzarət edilməlidir.

Mənfəət planının yerinə yetirilməsinə daha çox diqqət yetirilməlidir. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, mənfəət hesablananda aylıq hesabatda satılan məhsulların faktiki maya dəyəri deyil, plan göstəriciləri nəzərə alınır, ona görə də il ərzində məhsul istehsalına çəkilən xərclər təhlil edilməli və məhsul istehsalı planının yerinə yetirilməsinə nəzarət edilməlidir.

Cədvəl 3.1.3.

Müəssisələrin ödəmə təqvimini

(min manat)

Göstəricilər	Mart			
	Plan	Fak	kənarlaşma	
			Min.manat	%
1	2	3	4	5
1. Ayın əvvəlinə pul vəsaitinin həcmi	100	100	-	-
2. Vəsaitin daxil olması (gəlirlər)	800	800	-	-
- satışdan gəlir	500	500	-	-
- debitor borcunun daxil olması	60	60	-	-
- avanslar	10	10	-	-
- əmlakın satışından gəlir (əsas fondların və ehtiyatların satışı)	30	30	-	-

- Satışdankənar gəlirlər	80	80	-	-
- kreditor borclarının artması hesabına daxil olmalar	50	50	-	-
- kreditlər	70	70	-	-
- veksellərin emissiyası	-	-	-	-
- sair pul daxilolmaları	-	-	-	-
Cəmi vəsaitin daxil olması	800	800	-	-
3. Vəsaitin xərclənməsi				
- satıcıların hesablarının ödənilməsi	100	100	-	-
- kreditor borclarının silinməsi	50	50	-	-
- əməyin ödənilməsi	200	200	-	-
- kommersiya xərcləri	40	40	-	-
- idarəetmə xərcləri	50	50	-	-
- vergi və ayırmalar	100	100	-	-
- avanslar	10	10	-	-
- investisiyalar	100	100	-	-
- faiz və dividendlərin ödənilməsi	20	20	-	-
- sair pul xərcləri	-	-	-	-
- vəsaitin xərclənməsi - cəmi	620	620	-	-

Xərclərin (məsrəflərin) idarə edilməsi və amortizasiya siyasətinin seçilməsi.

İstehsal və tədavül xərclərinin idarə edilməsinə aid maliyyə siyasəti bölməsinin hazırlanması üçün maliyyə təhlilinin xərc və rentabellik səviyyəsi haqqında məlumatlarından istifadə edilir. Təhlil əsasında xərclərin (dəyişən, sabit və qarışıq) optimallaşdırılması və müəssisənin zərərsiz işləməsinə nail olunması üzrə tədbirlər hazırlanır.

Amortizasiya siyasətinin seçilməsi müəssisənin maliyyə siyasətində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasın müəssisə tezləşdirilmiş, yəni avadanlıqları dəyişdirmək üçün xərcləri artırmaqla sürətli vəsait yığmaq hüququna malikdir. Müəssisə həmçinin əsas fondların yenidən

qiymətləndirilməsini keçirmək, amortizasiya ayırmalarının hesablanması üsulunu müəyyən etmək hüququna malikdir.

Amortizasiya – əsas istehsal fondlarının dəyərinin buraxılan məhsulun üzərinə tədricən keçirilməsidir. Amortizasiya özünü əsas vəsaitlərin və qeyri-material aktivlərinin bərpası üçün olan maliyyə ehtiyatları kimi göstərir.

Amortizasiya siyasəti dövlətin ümumi elmi-texniki siyasətinin əsas tərkib hissələrindəndir. Amortizasiya normalarını müəyyən edərək və amortizasiya ayırmalarını və onlardan istifadəni qaydaya salaraq dövlət ayrı-ayrı sahələrdə istehsalın xarakteri və tempini nizamlayır.

Amortizasiya – əsas fondların fiziki və mənəvi aşınması dəyərinin pula ifadəsidir. Amortizasiya ayırmaları bir neçə üsulla müəyyən edilir: xətti, azalan qalıq və s.

Sürətli amortizasiya metodu müəssisəyə imkan verir ki, inflyasiya şəraitində çəkilən xərcləri tez bir vaxta geri qaytarsın və onu avadanlıq parkının təzələnməsinə yönəlsin.

Müəssisənin amortizasiya siyasəti – xüsusi maliyyə resurslarının formalaşması siyasətinin tərkib hissəsi sayılır. Müəssisənin amortizasiya siyasəti 2 istiqamətdə mövcud olur: mühasibat və vergi uçotu.

Məlum olduğu kimi, müəssisənin *amortizasiya siyasətinin əsas məsələləri aşağıda*uylardan ibarətdir:

1. Amortizasiya olunan əmlakın qiymətləndirilməsi və yenidən qiymətləndirilməsi.
2. Əsas vəsaitlərin və qeyri-material aktivlərinin faydalı istifadə müddətinin müəyyən olunması.
3. Amortizasiya ayırmalarının seçimi və əsaslandırılması metodları.
4. Amortizasiya ayırmalarından məqsədli istifadənin təmin olunması.
5. Əsas vəsaitlərin təkrar istehsalının daha effektiv formasının seçimi.
6. Vergi ödənişlərinin optimallaşdırılması.

Amortizasiya siyasətinin əsas kapitalın idarə olunması, xüsusi investisiya resurslarının formalaşması siyasətinin tərkib hissəsi kimi baxmaq olar.

Cədvəl 3.1.4.**İqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar***(milyon manat)*

	2005	2010	2011	2012	2013
İnvestisiya qoyuluşları bütün mənbələr üzrə (daxili və xarici investisiyalar)	6733,4	14118,9	17048,8	20250	21974

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2014.

Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyaların həcmi ildən-ilə artır ki, bunu yuxarıdakı cədvəl məlumatları xarakterizə edir. Belə ki, iqtisadiyyata qoyulan investisiyaların həcmi 2005-ci ildə 6733,4 milyon manat olduğu halda, bu məbləğ 2010-cu ildə 14118,9 milyon manatı, 2013-cü ildə isə 21974 milyon manatı təşkil etmişdir. Müqayisə ilə götürülsə isə 2005-ci ilə nisbətən investisiyanın həcmi 2013-cü ildə 15240,6 milyon manat artmışdır.

Dövriyyə vəsaiti, debitor və kreditor borclarının idarə olunması siyasəti. Bu istiqamətdə maliyyə siyasəti hazırlanan zaman burada əsas problem maliyyənin idarə olunmasıdır. Deməli, müəssisədə maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması sistemi səmərəli təşkil olunarsa, o zaman xüsusi və borc alınmış vəsaitlərdən də effektiv istifadə olunar.

Müəssisədə maliyyə siyasəti hazırlanan zaman dövriyyə vəsaitindən səmərəli istifadənin əsas amili olan dövriyyə vəsaitinin dövriyyəsi əsas problem kimi nəzərə alınır.

Müəssisədə dövriyyə vəsaitindən səmərəli istifadə bir sıra göstəricilərlə müəyyən edilir: dövr sürəti (bir dövriyyənin gün hesabı ilə müddəti); dövretmə əmsalı (satılan məhsulun həcmnin hər bir manat dövriyyə vəsaitinə nisbəti) dövriyyənin yüklənməsi əmsalı (hesablanmış dövr ərzində dövriyyə vəsaiti ilə baş verən dövriyyənin sayı).

Dövriyyə vəsaitinin dövriyyəsi satışdan əldə edilən gəlir (plan və ya hesabat dövrü üçün) və plan ili üçün dövriyyə vəsaitinin ortaillik qalığı əsasında hesablanır.

Plan və faktiki dövriyyəni müqayisə etməklə dövriyyə vəsaitinin dövriyyəsinin sürətlənməsi və ya yavaşılması müəyyən edilir. Nəticədə dövriyyədən vəsaitlərin mütləq və nisbi azad olması baş verir.

Dövriyyədən vəsaitin nisbi azad olmasının haqq-hesabı aşağıdakı kimi aparılır:

(min manat)

	Göstəricilər	Əvvəlki il	Hesabat dövrü
1.	Satılan məhsulun maya dəyəri	10000	11000
2.	Dövriyyə vəsaitinin orta illik qalığı	2000	2100
3.	Dövretmə əmsalı	5	5,24
4.	Bir dövriyyənin uzunluğu (gün hesabı ilə)	72	68,7

Beləliklə, hesabat dövründə dövriyyə vəsaitinə olan tələbat (əvvəlki ilin dövriyyəsiindən asılı olaraq – 5) 2200 min manat (11000:5), faktiki olaraq isə 2100 min manat olmuşdur. Deməli, burada nisbi azad olma (qənaət), $(2100-2200)=100$ min manata bərabərdir.

Bazar münasibətləri şəraitində dövriyyə vəsaitindən istifadənin keyfiyyətinin xarakteristikası kimi aşağıdakılardan istifadə edilir:

- xüsusi dövriyyə vəsaitinin mövcudluğu;
- xüsusi dövriyyə vəsaiti ilə təminat əmsalı.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin idarə olunması siyasətinin mühüm tərkib hissəsini uçot siyasətinin hazırlanması təşkil edir.

Müəssisədə uçot siyasətini işləmək üçün birinci növbədə müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyəti təhlil olunmalı və təhlilin nəticələrinə əsasən uçot siyasətinin bir neçə variantının əsasları hesablanır. *Uçot siyasəti ilə əlaqədar*

seçilmiş variantda qəbul edilən qərarlardan birbaşa aşağıdakı göstəricilər asılı olacaq:

- büdcəyə ödəniləcək vergilərin miqdarı;
- büdcəyə ödəniləcək vergilərin məbləği;
- büdcədən kənar fonda (DSMF) ödəniləcək vergi və ayırmalar;
- DSMF ödəniləcək vəsaitin məbləği;
- müəssisənin mühasibat balansının quruluşu;
- bir sıra əsas maliyyə-iqtisadi göstəricilərin əhəmiyyəti.

Müəssisədə uçot siyasəti müəyyən edilən zəmn aşağıdakılardan da istifadə edilir:

- xammal və materialların istehsal silinməsi metodlarının seçilməsi;
- azqiymətli, tez k.hnələn predmetlərin silinmə variantları;
- bitməmiş istehsalın qiymətləndirilməsi metodları;
- sürətli amortizasiyanın tətbiqi.

§3.2. Müəssisənin maliyyə siyasətinin təkmilləşdirilməsi

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən iqtisadi islahatlar ölkədə sahibkarlığın davamlı inkişafına əlverişli şərait yaratmışdır. Belə ki, bu islahatlar nəticəsində ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən, sahibkarlıq fəaliyyətinin, o cümlədən sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsinin gücləndirilməsi, sahibkarlığın inkişafına manne olan müdaxilələrin qarşısının alınması, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin sürətləndirilməsi, lisenziya verilən fəaliyyət növlərinin sayının azaldılması və bu kimi, digər vacib məsələlərin tənzimlənməsi ilə əlaqədar mütərəqqi hüquqi-normativ baza, institutsional və iqtisadi mexanizmlər yaradılmış və onların müntəzəm olaraq konkret şəraitin tələbləri nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi, sahibkarlığın, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi üzrə kompleks siyasət tədbirlərinin o cümlədən, konkret dövrlər üçün qəbul edilən dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi və işgüzar mühitin yaxşılaşdırılması istiqamətində məqsədyönlü, ardıcıl və sistemli iş təşkil olunmuşdur.

Ölkədə həyata keçirilmiş iqtisadi islahatlar nəticəsində Azərbaycanda sahibkarlar təbəqəsi formalaşmış, ÜDM-da özəl bölmənin payı artmış (80% qədər), sahibkarlıq fəaliyyəti cəmiyyətin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamağa başlamışdır.

Cədvəl 3.2.1.

Kiçik müəssisələrin sayı

(yanvarın 1-nə)

	2011	2012	2013	2014
Cəmi	77225	60223	62899	69219
O cümlədən:				
Kənd təsərrüfatı	9940	9177	8725	8764
Mədəncixarma sənayesi	690	639	644	669
Emal sənayesi	6206	4765	4758	5008

Elektrik enerji	127	119	116	121
Tikinti	9264	7853	8369	8699
Ticarət	29746	15588	20721	22430
Nəqliyyat	1329	1170	1246	1321

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2014.

Cədvəl məlumatları Azərbaycan iqtisadiyyatında fəaliyyət göstərən kiçik müəssisələrin 2011-2014-cü illərdə ümumi və iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində sayını xarakterizə edir.

Yuxarıdakı cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, kiçik müəssisələrin sayı 2011-ci ildən 77225-dən 2014-cü ildə 69219-a düşmüşdür ki, belə vəziyyəti də qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Bu tendensiya iqtisadiyyatın bütün sahələrinə aiddir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkədə sahibkarlığın inkişafı sahəsində əldə olunmuş nailiyyətlərin möhkəmləndirilməsi və artırılması üçün biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılması və kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dəstək verilməsi siyasəti davam etdirilməlidir.

Cəmiyyətdə sahibkarlığın inkişafı məqsədilə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, yerli və xarici investisiyaların, müasir texnologiyaların, idarəetmə təcrübəsinin cəlb edilməsi və bu yolla yüksək keyfiyyətli, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsal edilməsi dövlət tərəfindən müəyyən edilən iqtisadi inkişaf strategiyasının əsas istiqamətlərindəndir.

Gələcəkdə sahibkarlığın inkişafı sahəsində dövlətin iqtisadi siyasətinin, o cümlədən, müəssisələrin iqtisadi-maliyyə siyasətinin aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin səmərəliliyinin artırılması;
- sahibkarlığın maliyyə təminatının təkmilləşdirilməsi;
- müəssisələrdə alternativ maliyyə mənbələrinin daha da aktivləşdirilməsi üzrə zəruri mühitin yaradılması;
- kiçik və orta sahibkarlığın maliyyəyə çıxış imkanlarının daha da artırılması;

- müəssisələrə verilən kreditlərin sığortalanması mexanizminin formalaşması üçün müəyyən qərarların qəbul edilməsi;
- kapital qoyuluşlarının maliyyələşməsi üçün uzunmüddətli kreditlərə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi;
- müəssisələrin xarici iqtisadi fəaliyyətinin genişləndirilməsi;
- özəl bölmənin ixrac qabiliyyətli sahələri üzrə məhsul istehsalı, onun dünya bazarlarına çıxardılması və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi;
- mili istehsalçıların xarici bazarlarda mövqelərinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlər qəbul edilməli və həyata keçirilməli;
- müəssisələr innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün əlverişli münbit şəraitin yaradılması üçün müəyyən tədbirlər qəbul etməlidirlər;
- istehsal sahibkarlığının dəstəklənməsi üzrə təşkilatı modellərin, o cümlədən, sənaye parklar, biznes üçün inkubatorlar və s. yaradılması tədbirlərin qəbul edilməsi məqsədəuyğundur.

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasında dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas məqsədlərindən biri ölkədə iqtisadi artım bazasının yaradılması, inkişafı və keyfiyyətə yeniləşdirilməsi, iqtisadiyyatın dünya təsərrüfatına səmərəli inteqrasiya olunan rəqabət qabiliyyətli strukturun formalaşması məqsədi ilə ölkənin resurs potensialının iqtisadiyyatın sahələri arasında və hər bir sahənin daxilində bölgüsünə istiqamətlənmiş məqsədəuyğun və kompleks tədbirlər sistemindən ibarət olacaqdır.

İnnovasiya yönümlə texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması müəssisələrin maliyyə siyasətinin əsas bölmələrindən biri olan investisiya siyasətində mühüm yer tutmalıdır.

Müəssisələr standartlaşma siyasəti çərçivəsində beynəlxalq standartların tətbiqi ilə əlaqədar tədbirləri işləyib hazırlamalıdırlar.

İqtisadiyyatda struktur siyasəti istehsalın texniki cəhətdən modernləşməsinin stimullaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Müəssisələrdə struktur siyasəti çərçivəsində daxili bazarın tələbatının ödəyən və ixracı mümkün olan innovasiya əsaslı məhsul və texnologiyaların yaradılması ilə əlaqədar qərarların qəbul edilməsini əks etdirir.

İstehsal müəssisələrində qəbul edilən bütün proqram və konsepsiyalarda yüksək texnoloji və elmtutumlu istehsal sahələrinin inkişafı investisiya siyasətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. Müəssisələrin texniki-texnoloji cəhətdən yenidən qurulması, müasir idarəetmə metodlarının tətbiqi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Müəssisələrdə xərclərin idarə olunması siyasətində əsas istiqamətlərdən birini innovasiya-investisiya prosesləri, enerji və resurs qənaət edən, ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqi prioritet istiqamətlərdən birini təşkil etməlidir.

Müəssisələr investisiya mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması istiqamətində də qərarlar qəbul etməlidir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dövlətin maliyyə siyasəti Azərbaycan Respublikasının artamüddətli iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasına və proqnoz göstəricilərinə və 2014-2017-ci illər üçün iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramına uyğun olaraq hazırlanmışdır.

Maliyyə siyasətini istiqamətləndirən makroiqtisadi göstəricilər mövcud maliyyə-kredit sisteminin daha da təkmilləşdirilməsini, büdcə və vergi siyasətinin iqtisadiyyatın idarə olunmasındakı birbaşa iştirakının və təsirinin daha da artırılmasını, çevikliyinin təmin edilməsini, sahibkarlığın inkişafını, maliyyə intizamının gücləndirilməsini və şəffaflığının təmin edilməsini, inflyasiyanın artmasına yol verilməməsini və digər tədbirləri özündə əks etdirir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə siyasəti işlənən zaman mülkiyyətin müxtəlif formalarının inkişafı, kapital bazarının genişləndirilməsi, əmtəə bazarının fəaliyyətinin inkişafı və s. bu kimi məsələlər nəzərə alınır.

Dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edən müəssisənin maliyyə siyasətini hazırlamaqdan məqsəd müəssisədə maliyyəsinin idarə olunmasının səmərəli istsemmini təşkil etməkdir. Maliyyə siyasəti müəssisənin fəaliyyətində strateji və taktiki məqsədlərə çatmağa istiqamətləndirilir.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin strateji vəzifələrinə daxildir; mənfəətin artırılması; müəssisənin kapitalının strukturunun optimallaşdırılması; müəssisənin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi; müəssisənin investisiya cazibədarlığının təmin edilməsi; müəssisənin idarə olunmasının effektiv mexanizminin təşkili; maliyyə vəsaitlərinin cəlb edilməsində bazar mexanizmindən istifadə edilməsi və s.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənməsinin əsas istiqamətlərinə aşağıdakılar daxildir:

- müəssisənin maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin təhlili;
- uçot və vergi siyasətinin işlənməsi;
- kredit siyasətinin işlənməsi;
- dövrüyyə kapitalının idarə olunması siyasəti;

- debitor və kreditor borclarının idarə edilməsi;
- xərclərin idarəolunması;
- amortizasiya siyasətinin idarəolunması;
- dividend siyasətinin seçilməsi;
- investisiya siyasətinin işlənilməsi;
- sair.

Müəssisənin maliyyə siyasətinin işlənilməsinin strateji vəzifələri aşağıdakılardır:

- müəssisənin mənfəətinin maksimumlaşdırılması;
- müəssisənin kapitalının optimallaşdırılması;
- investorlar, kreditorlar və müəssisənin sahibi üçün onun iqtisadi-maliyyə vəziyyətinin şəffaflığının əldə olunması;
- müəssisənin investisiya təminatının genişləndirilməsi;
- müəssisənin idarəolunmasının səmərəli mexanizminin təşkili;
- maliyyə resurslarının cəlb olunmasının bazar mexanizminin müəssisə tərəfindən istifadə olunması.

Yuxarıda qeyd olunan vəzifələr çərçivəsində müəssisədə maliyyənin idarəolunması sahəsində aşağıdakı taktiki hərəkətləri həyata keçirmək lazımdır:

1. Aktivlərin bazar qiymətinin müəyyən edilməsi;
2. Büdcəyə və büdcədən kənar fondlara borclar üzrə ödəmələrin təkmilləşdirilməsi;
3. Müəssisənin bazardakı vəziyyətinin təhlilinin aparılması və müəssisənin inkişaf strategiyasının hazırlanması;
4. Müəssisənin əmlakının investarlaşdırılması və əmlak kompleksinin təkmilləşdirilməsi.

Müəssisələrdə maliyyə fəaliyyətinin idarəolunması siyasətinin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin irəli sürülməsi məqsədə uyğundur:

1. innovativ sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi;
2. İnvestisiya qoyuluşlarının genişləndirilməsi;
3. Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli vergi mühitinin yaradılması;

4. Müəssisədə vergi yükünün genişləndirilməsi üçün tədbirlər qəbul etməlidir;
5. Müəssisələrdə korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqinin genişləndirilməsi üçün qərarların qəbul edilməsi;
6. İnvestisiyaların qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldilməsi;
7. İnvestisiya layihələrinin müəssisənin inkişaf məqsədlərinə və prioritetlərinə uyğunlaşdırılması:
 - müəssisələrin investisiya cəlbediciliyinin daha da artırılması məqsədilə müvafiq tədbirlərin davam etdirilməsi;
 - yüksək keyfiyyətli, rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalının stimullaşdırılması üçün qərarların qəbul edilməsi;
 - müəssisələrdə kapital qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsi üçün uzunmüddətli kreditlərə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin hazırlanması;
 - özəl sektorun müəssisələrində ixrac qabiliyyətli sahələr üzrə məhsul istehsalı, onun dünya bazarlarına çatdırılması və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, xarici bazarlarda mövqelərinin möhkəmləndirilməsi üçün müvafiq qərarların qəbul edilməsi;
 - investisiya-innovasiya prosesləri, enerji və resursa qənaət edən, ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqini stimullaşdırmaq üçün tədbirlərinin qəbul edilməsi;
 - investisiya mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması istiqamətində qərarlar qəbul etmək;
 - istehsalın inkişaf tempinin və əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinin prioritetliyinin təmin edilməsi məqsədilə tədbirlər hazırlamaq;
 - müəssisələrdə beynəlxalq əlaqələr sahəsində tədbirləri genişlənmək və məhsulların ixracının stimullaşdırılması üçün tədbirlər qəbul etmək.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2011.
2. Azərbaycanın statistik göstəriciləri, 2014.
3. Vergi Məcəlləsi, 2000.
4. «Müəssisələr haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 1999.
5. «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1995.
6. «Müəssisələrdə məhsulun maya dəyərinə daxil edilən xərclərin tərkibi haqqında» Əsasnamə. Bakı, 1996.
7. «Qiymətli kağızlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 1999.
8. «Səhmdar cəmiyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1994.
9. «Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1992.
10. «İflas və müflisləşmə haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1995.
11. «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1992.
12. D.A.Bağırov «Vergi nəzarəti» Bakı, 2006.
13. D.A.Bağırov «Vergi auditi», Bakı, 1999.
14. D.A.Bağırov, M.X.Həsənli «Maliyyə». Dərslik. Bakı, 2010.
15. D.A.Bağırov, M.X.Həsənli, P.H.Quşxani «Korporativ maliyyə». Dərs vəsaiti. Bakı, 2010.
16. Həsənli M.X. Maliyyə, Bakı, 2006.
17. T.Ə.Hüseynov «Müəssisələrin iqtisadiyyatı», Bakı 2005.
18. T.Ə.Hüseynov «Firmanın iqtisadiyyatı» Bakı, 2009.
19. Б.С. Карелин «Финансы корпораций», Москва, 2005.
20. П.Н.Шуляк «Финансы предприятий», Москва, 2004.
21. Н.В.Колчина «Финансы организаций», Москва, 2004.

22. В.В.Ковалев, Вит В.Ковалев «Финансы организаций». Москва, 2006.
23. Maliyyə. Vəki, 2001.
24. С.В.Большаков «Финансы организаций», Москва, 2005.
25. А.М.Бабич «Финансы», Москва, 2000.
26. Л.А.Дробозина «Финансы», Москва, 2001.

РЕЗЮМЕ

Предприятия, являясь хозяйствующими субъектами, располагают собственными финансовыми ресурсами и вправе определять свою финансовую политику.

Финансовая политика предприятия – это совокупность методов управления финансовыми ресурсами предприятия направленных на формирование, рациональное и эффективное использования финансовых ресурсов.

Целью разработки финансовой политики предприятия является построение эффективной системы управления финансами.